

Hůrky u Nové Bystřice (Adamsfreiheit) – nejprve hornické, pak textilní městečko a nakonec jen vesnice

Jiří Dluhoš

Procházíte-li jako turista dnes **Hůrkami u Nové Bystřice (okr. Jindřichův Hradec)** situované v jihovýchodním koutě Čech na pomezí historické Moravy a rakouských zemí, najdete vesnici, která je dnes jen pouhou osadou města Nové Bystřice bez vlastní samosprávy a s chybějící základní občanskou vybaveností. Ale přitom Vás upoutají nápadné patrové domy, které svou velikostí dávají tušit zašlou slávu dřívějších dob, které stále vytvářejí typickou podobu této sídelní jednotky (obec Nová Bystřice) odlišnou od ostatních vesnic.....

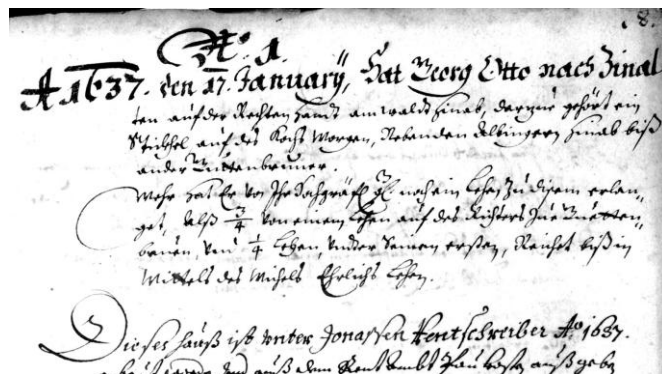
Hůrky jako cíleně založené městečko-městys pro horníky po 300 letech postupného rozvoje prošly ve 2. polovině 20. století úpadkem spojeným s výrazným úbytkem obyvatelstva, razantními demolicemi a často necitlivými rekonstrukcemi historicky významných domů.

Založení Hůrek jako místa pro ubytování horníků

Hůrky na rozdíl od okolních vesnic, kde byla ukončena kolonizace již v 13. století vznikly poměrně pozdě, a to až v první třetině 17. století.

První provizorní osada v místě dnešní vesnice se utvořila asi už po roce 1630, kdy se majitel panství Adam Pavel hrabě Slavata rozhodl vyčistit zasypané doly a obnovit opět dolování na okraji vesnice Senotína¹. Vzhledem k tomu, že byly pozemky pro nově založené Hůrky vyčleněny právě ze sousední vesnice Senotína, můžeme se

domnívat, že předchozí dolování za pánů z Hradce (tehdy se snahou získat stříbro) probíhalo vlastně už i na území dnešních Hůrek. Ale zatím nebyla nalezena žádná písemná zpráva určující přesnější polohu prvních důlních šachet. Aby hrabě Slavata udržel horníky povolané jak z končících dolů v Rudolfově u Českých Budějovic, tak zejména z krušnohorského Saska na místě, daroval jim pozemky a současně umožnil horníkům postavit si na nich domy za výhodných podmínek. Pozemky byly horníkům přiděleny losem a zapisovány pak jako léna do pozemkové knihy založené hrabětem 17. ledna 1637 pod pořadovými čísly (obr. 1).

▲ Obr. 1 : První zápis pod No. 1 v pozemkové knize ze 17. ledna 1637, kde Georg Otto ze Senotína zapisuje dům, od r.1771 vedený pod No. 59 a zbořený po r.1952(SOA Třeboň, odd.J.Hradec, fond Vs N.Bystřice – poz.kniha 5, s.8).

▲ Obr. 2 : Zakládací listina městečka Hůrek – Adamsfreiheit z 10. května 1637 s připojenými 3 pečeti (SOKA J.Hradec, fond AO Hůrky, listina č.1).

Ti, kteří si nemohli dovolit vystavět vlastní dům, nechal hrabě obydli vybudovat a za nízkou kupní cenu zaknihovat jako jejich vlastnictví. 30. března 1637 vydal osmibodové instrukce ke správě nové osady, kterou měl spravovat nově ustanovený rychtář s pěti konšely. Skutečné založení nové lokality Hůrek bylo pak potvrzeno listinou z 10. května roku 1637 (obr. 2), kde ji Adam Pavel

¹ V okolí vsi Senotína se asi vyskytovalo už dříve i stříbro, v době kdy vesnici vlastnili hradečtí měšťané Řehoř a Jakub Teuclovi a později v naději na dobré výsledky těžby i přímo pán z Hradce. Ale ani dolování za Adama I. z Hradce, který pozemky a ves koupil v roce 1530 (tržní smlouva ze 4. února 1530 - SOA Třeboň, prac. Jindřichův Hradec, fond Rodinný archiv pánů z Hradce, kart. 4, fol. 68), ani pozdější obnovení těžby za Adama II. z Hradce po roce 1573 nenaplnilo jejich očekávání a doly byly zasypany - text od S. Řeřichové z okresního archivu z roku 1977 ke 340. výročí založení Hůrek čerpá z originálních písemností z rodinných archivů pánů z Hradce a Slavatů bez uvedení bližších údajů - Pamětní kniha Hůrek z let 1977 -1991, str. ?, dnes v SOKA J. Hradec, fond AO Hůrky – dnes nepřístupné pro ochranu osobních údajů). Ves Senotín (něm. Zinolten) získala podle některých zdrojů svůj název od cínu, který se zde také vyskytoval.

nazval Adamsfreiheit² (německy s ohledem na převažující Sasy) a obdařil je právy na úrovni městečka (městyse) včetně udělení městského znaku.³ Znak měl na pozadí hradecké růže používané Slavaty od roku 1629, zde v obrácené barevnosti, tj. modré růže na zlatém poli, pak zkřížená hornická kladívka jako doklad hornické činnosti. V textu listiny se mj. doslovně také uvádí : „... cizí horníky , některé i s jejich ženami a dětmi, jsem pozval na své novobystřické panství do sirných a vitriolových dolů . Spatřil jsem však velikou nouzi mezi nimi a jak ze soucitu , tak i snahy rozšířit svá důlní díla, povolil jsem jim rozdělití pozemky a stavební pozemky za štolami směrem k Senotínu a tyto mými úředníky zaknihovat....Tato stavení a léna já , pán na Nové Bystřici, dávám Vám, současným i těm, kteří v budoucnu se ještě přihlásí a kteří se zde hodlají usadit....Rovněž pastviny pro dobytek, jakož i Steinberg budou užívati bez dalších poplatků a odvodů. “

Jak krátce po založení byla osada velká a kolik domů již existovalo lze rekonstruovat ze zápisů prvních let v pozemkové knize a pak porovnat s prvním soupisem majitelů domů v berní rule z roku 1654 sepsané necelých 20 let po založení Hůrek. Patrně už od roku založení po rozdělení lén a zejména v průběhu dalšího roku 1638 se také začaly vytyčovat hranice nově přidělených pozemků v osadě. O tom svědčí v květnu 2018 a pak v červnu 2019 náhodou v poli nalezené hraniční kameny s letopočtem 1638 a s písmeny AF (Adams Freiheit) a po stranách se zkříženými hornickými kladívky –paličkou a mlátkem (obr. 3). Rozsah městečka a vzhled jeho domů v době po založení si můžeme představit orientačně také i podle modelu (obr. 4), který vznikl v roce 1937 k výročí 300 let městečka,⁴ kde

² Německý název (v překladu Adamova svoboda) se udržel až do roku 1945 do vysídlení většiny německého obyvatelstva. Po vzniku Československa od r. 1918 byl zaveden úřední název obce jak německy – Gemeinde Adamsfreiheit, tak souběžně i česky – Obec Hůrky.

³ Znak byl vytvořen ze srdečního štítku se zlatou růží v modrém poli původně rodu pánů z Hradce z nově upraveného erbu Slavatů, který získal Vilém pro sebe a potomky od císaře Ferdinanda II. v r. 1629 jako nástupce vymřelého rodu pánů z Hradce s titulem vladaře hradeckého domu (SOA Třeboň, prac. J. Hradec, Rodinný archiv Slavatů, i. č. 42, perg. 518 a P. Juřík, *Dominia pánů z Hradce, Slavatů a Czerninů*, s. 163).

⁴ Model vytvořil v r. 1937 řídící učitel Thomas Maurer se svými žáky (tzv. Knabenhandarbeit) a je zobrazen na fotografii v první kronice Hůrek – viz Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, fond AO Hůrky, kronika Hůrek 1841–1938 (dále jen SOKa J. Hradec, AO Hůrky, kronika z let 1841 -1938) Fyzicky se model nezachoval, byl patrně zničen

je patrná výstavba přízemních domů nejprve podél obou stran cesty ve svahu směrem od Senotína, kde se patrně nejvíce dolovalo. Půdorys domů sice vychází z tehdejší katastrální mapy a tvar podle

▲ Obr. 3 : Hraniční kámen Hůrek z roku 1638 nalezený náhodně v poli v květnu 2018. Patrně jde o hranici pozemků u léna připadajícího k domu s No.80 (dnes zbytky základů pův. Usedlosti vyhoř. v roce 1963).

[illegible]

▲ Obr.5 Ukázka z přehledu majitelů domů podle jednotlivých popisných čísel v kronice, zde pro dům

po r. 1945 nebo při pozdější rekonstrukci základní školy v 90. letech na byty.

zvaný „Tunko“ No. 59 / zbořen po r.1952 (kronika Hůrek 1841 -1938, cit. v pozn.5).

známých nejstarších domů, ale poloha domů odpovídá zápisům v pozemkové knize. Navíc sepsal řídící učitel v místní škole jako přílohu kroniky ke každému domu podle tehdejších No. (čp.)⁵ jakousi genealogii majitelů, z které je možné si vytvořit představu o historii jednotlivých domů (obr. 5). Pozemky a domy byly zapisovány podle pořadových čísel s popisem polohy vůči již zapsaným vlastníkům, takže lze snadno domy lokalizovat.

Podle zápisů a orientační mapky z roku 1937⁶ (obr. 6) existovalo do konce roku 1637 už 29 domů, které byly také zapsány během tohoto roku v první pozemkové knize se splátkovými kalendáři. V roce 1654, kdy se sepisovala berní rula, bylo v Hůrkách již 66 domů, z nichž čtyři se nově zabydlovaly. Dolování ještě probíhalo naplno, jak nám v berní rule dosvědčuje uvedená skladba obyvatel, kde převažovali havíři. Těch bylo vedeno jako majitelů usedlostí celkem 36 z celkového počtu 66 evidovaných domů. Zbytek tvořili různí řemeslníci a živnosti.⁷ Chyběli zde úplně sedláci, kteří byli naopak v okolních vesnicích běžnými a převažujícími obyvateli.

O využití domů z tohoto hornického období víme jen to, že kromě vlastních obydlí havířů zde byla správná budova dolů zvaná „šichthaus“ v No. 27 (po roce 1952 zbořeno), dále dům zvaný „klapačka“ (také „Klopperman“ nebo místně „Klopermou“) v No. 28 – dnes čp. 21, odkud obsluha klepáním na dřevo svolávala horníky do práce. Pak zde byl dům zvaný „Bei Bergmann“ v No. 32 (po roce 1952 zbořeno), který mohl sloužit podle názvu také jako první (havířský) šenk.

Jak domy přesně tehdy vypadaly, nevíme. Snad to byly jen jednoduché jednoprostorové dřevěné chatrče nebo už chudší dvoudílné nebo

běžné trojdílné přízemní stavby se sedlovou střechou. Nevíme ani, jestli šlo konstrukčně o stavby převážně celodřevěné srubové nebo částečně kamenné se srubovou obytnou místností anebo již celé z kamene. Havíři, kteří si patrně většinou domy stavěli sami, ovládali jak práci s kamenem, tak i se dřevem, které používali pro výdřevu štol a sestupových šachet. Pro stavby z kamene svědčí informace, že se na Jindřichohradecku používal kámen i pro venkovské stavby už i v 17. století⁸ a rovněž i to, že byl k dispozici na dosah v podobě větších kvádrů v lomu na nedalekém kopci zvaném Leitenberg (dnes bez názvu).⁹

Naděje Slavatů nalézt kvalitní rudy např. mědi nebo i stříbra se nenaplnily, těžil se zde pouze sirný kyz pro zpracování na vitriol dobýváním z křemenných žil v jinak žulovém masivu¹⁰. Hornická etapa rozvoje městečka Hůrek trvala jen krátce asi do roku 1690, údaje z tohoto období hornické činnosti zatím nebyly v archivech nalezeny; patrně se nedochovaly.¹¹ Obyvatelstvo

⁸ Vařeka, J.: Typy a oblasti lidového domu v českých zemích, Český lid 66/1979, č. 3, s.149–155.

⁹ Zdejší žula lámající se v pravidelných vrstvách se těžila a později také v letech 1677–1696 ve velkém množství vozila na stavbu kostela Nejsvětější Trojice v Klášteře u Nové Bystřice, což v této době úpadku zdejšího dolování rud přineslo místním obživu. Do Kláštera se později na volné pozemky přestěhovala i část obyvatel Hůrek (Publikace ke 300 letům Hůrek z roku 1937, s. 39)

¹⁰ V článku Joela Pokorného – Výskyt molybdenitu v Hůrkách u Nové Bystřice na Českomoravské vysočině se uvádí: „První zmínky o dolování v okolí Nové Bystřice jsou v konceptáři Adama Pavla slavy z roku 1629, kde se mluví o obnovení důlních prací.Z let 1645-1656 jsou zachovány zprávy správce dolů Eliáše Eckharta. Z těchto zpráv je patrné, že byly v okolí dobývány kyzy, z nichž se těžila síra. Po roce 1656 byla těžba rud na Novobystřicku přerušena pravděpodobně pro nedostatečné zařízení na odčerpávání vod nebo spíš pro malou kvalitu dobývané rudy.“ Na s.6 je pak charakteristika geologického složení, kde je ložisko na Hůrkách popsáno jako hydrotermální křemenné žíly s pyritem a molybdenitem s převahou olověno zinkového zrudnění s doprovodnými kyzy. Je součástí výrazné geochemické a metalogenetické anomálie s okolní horninou z dvojsídlivé žuly čiměřského typu (světle šedá) (Vlastivědný sborník Vysočiny, odd. přír. věd z roku 1961 s. 5-9, bez přesného uvedení archivních pramenů k historii těžby rud).

¹¹ V druhé pozemkové knize je pouze zmínka, že k roku 1690 už zdejší doly na pyrit byly opuštěné. Archivní záznamy o dolování v Hůrkách uložené pak ve slavatovském archivu zámku v Nové Bystřici podlehly nejspíše ničujícímu požáru města i zámku v r. 1773 – viz pozn. na s. 18 (Publikace ke 300 letům Hůrek z roku 1937 a v článku J. Pokorného z r. 1961 – viz pozn. 10).

⁵ Pro rozlišení v celém textu je pod No. vedeno původní číslování platné od r. 1771 do r. 1975, pod čp. pak současné označení domů platné od r. 1975, pokud domy existují a nebyly demolovány v 2. polovině 20. stol.

⁶ Mapka přehledů domů podle doby vzniku (Plan der Marktgemeinde Adamsfreiheit) jako příloha publikace vydané v r. 1937 uvedená na s. 44 - Gestschrift zur 300 – Jahrfeier der Marktgemeinde Adamsfreiheit vom 17. bis 19. Juli 1937, vydala Obec Hůrky v roce 1937, autor řídící učitel za přispění místních občanů - knihovna Muzea Jindřichohradecka (dále jen Publikace ke 300 letům Hůrek z roku 1937)

⁷ V přepisu BR z r. 2013 není přeložena jen živnost zeikmacher (patrně výrobce nástrojů pro havíře) a také bartenhandler (?). Berní rula - svazek 4, Kraj Bechyňský, národní archiv 2013

postupně nabývalo pozemky a jistě se také věnovalo zemědělské činnosti a chovu hospodářských zvířat.

Zdejší hornictví nakonec oproti očekávání příliš výnosné nebylo a lze tedy předpokládat spíš chudší a menší hornická stavení. Zatím se ale v žádném domě nepodařilo prokazatelně

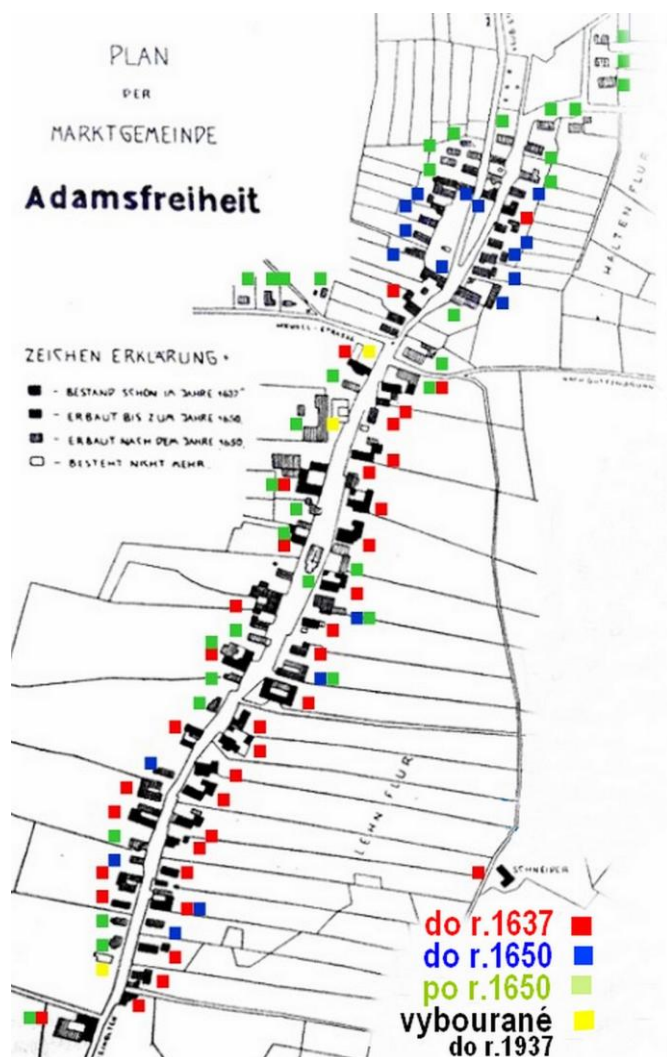

◀ **Obr. 4 :** Model vzhledu městečka Hůrek v roce 1637, práce žáků a učitele z roku 1937 s doplněním původních a dnešních popisných čísel.

Červeně – čp. z přečíslování v r.1975 (zbourané domy jsou ozn. křížkem)

Zeleně – původní čísla popisná platná od r.1771 do r.1975 /pro rozlišení jsou ozn. No.)

Žlutě – čísla lén (pozemků s pozdějšími domy) prvních osadníků podle pořadových čísel v 1. Pozemkové knize vedené od r.1637.

◀ **Obr. 6 :** Mapka s rozlišením etap výstavby domů (citace v pozn. 5) , barevné rozlišení doplňuje málo čitelné původní šrafování (původní kresba říd. učitel místní školy v r.1937 A. Maurer 1937, barevné doplnění autor) .

průzkumem nebo dendrochronologickým rozbořem zjistit původní konstrukce nebo prvky z počátku tohoto městečka ze 17. století. Většina historických domů je zbourána, a původní konstrukce, pokud byly ponechány, byly překryty přestavbami z konce 18. století a zejména pak intenzivní výstavbou 1. poloviny 19. století.

Z období dolování zůstala místa, kde se nacházely šachty a dolovací prostory, znázorněna už jen ve starších mapách z 19. století včetně indikačních skic ke stabilnímu katastru s uvedením místních názvů „*Bergwerk*“. V dnešním převážně lesním terénu jsou již stopy po dolování nepatrné (propadlé šachty, tzv. pinky nebo sejpy jsou viditelné spíš na území dnešního Senotína), většinu již zakryla pozdější lesní činnost. Jedna lokalita s uvedeným označením je ale pak přímo v jihozápadní části katastru Hůrek¹². Zde se také v polovině 90. let 20. století objevila náhodně

¹² Dostupné na [mapy.cz](https://mapy.cz/19století?x=15.1205523&y=49.0481758&z=15&source=ward&id=3360) - <https://mapy.cz/19století?x=15.1205523&y=49.0481758&z=15&source=ward&id=3360>.

jedna ze šachet částečně odkrytá samovolným propadem za domy s dnešním čp. 41 až 43 (na parc. č. xx), která dle pamětníků měla asi 4,5 m v průměru a viditelnou hloubku asi 5 m a byla následně z bezpečnostních důvodů úplně zasypána. V tomto místě byly také výsypky z dolů zvané haldy ještě v době zaměřování stabilního katastru a jsou tak na mapách zakresleny a popsány pod zkresleným názvem „**Halten Flur**“¹³ (obr. 7). Místní těmto výsypkám z dolů říkali také „rote Schit“ (červené náspy nebo červená země). Obsahovaly úlomky křemene se zarostlým pyritem, který se rozkládal zvětráváním¹⁴. Dle záznamů v kronice a knize k výročí 300 let založení byly zarovnané až v 2. polovině 19. století. Lokalita západně od nalezené šachty a hald má na mapách označení Kaliště.

▲ Obr. 7: Znárodnění výsypek z dolů zvaných hald na indikační skici ke stabilnímu katastru z roku 1828 (zdroj - <https://historickemapy.cuzk.cz>).

Období první prosperity s rozvojem tradičního krajčářství v 18. století a zásadní přestavba skromných hornických domů

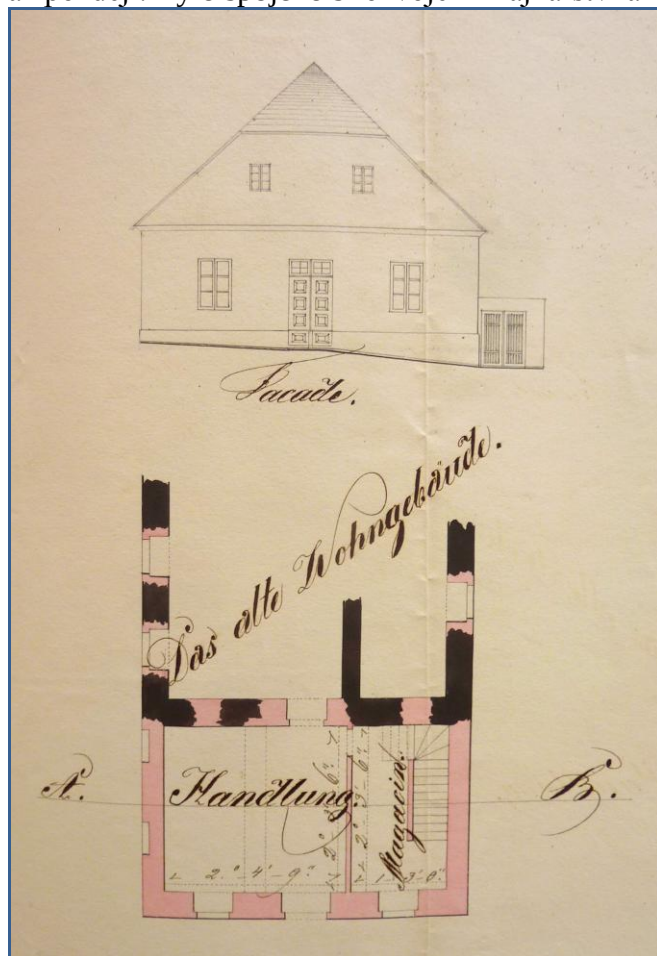
Po prvním hornickém a nejspíš velmi chudém období obyvatel Hůrek, kdy po ukončení dolování část obyvatelstva odešla, nastala bída. Část mužů se živila opracováním a dopravou kamene z lomu **Leitenberg** na stavbu nového klášterního kostela v nedaleké osadě Klášter u Bystřice. Mnozí se věnovali ševcovskému řemeslu a naučili se šít módní boty se špicí zvané „**Krämer**“, které prodávali až do nejvzdálenějších rakouských zemí. Pole, která dříve kvůli práci v dolech plně nevyužívali, vyčistili od kamenů, začali plně obdělávat a dokonce přikupovali další

¹³ Indikační skica stabilního katastru z r. 1828. Dostupné na: archivnimapy.cuzk.cz – katastr Hůrek.

¹⁴ Na s. 72 se uvádí vysvětlení názvu „rote Schit“ ze starého německého slova Schüte – násep, v Hůrkách se místními ve 30. letech slovo „Schit“ používalo běžně i pro označení hlíny, na s.18 pak je zmínka k existenci hald - Publikace ke 300 letům Hůrek z r.1937. Ve výše citovaném článku J. Pokorného na s.5 je uvedeno, že nejde patrně o rumělkou (cinnabarit), ale o červenohnědé limonity vzniklé rozpadem pyritu.

pozemky. Někteří odešli do nově založené osady u stavby klášterního kostela, kde jim byly nabídnuty pozemky.

První období skutečné prosperity městečka přišlo až později. Bylo spojeno s rozvojem krajčářství a

▲ Obr. 6 : Plán přístavby obchodu k původnímu trojdílnému domu No. 29 / dnes čp. 19 z roku 1847 a současný stav průčelí s viditelným zazděným vstupem do obchodu (citace v pozn. 30, foto autor 2018)

trvalo přibližně od 2. poloviny 18. století až do 30. let 19. století, kdy bylo vystřídáno ještě úspěšnějším rozvojem textilní výroby. Hůrecké ženy si znalost paličkování krajek donesly už z původní domoviny ze Saska, když přišly na zdejší panství po roce 1630 se svými muži za práci. Když pak skončila důlní činnost jako hlavní zdroj obživy zdejších mužů, tak se k ženám přidali i další

členové rodin.¹⁵ Vedle vlastní výroby paličkovaných krajek se rozvinul ve velkém i obchod spojený s jejich prodejem až do nejvzdálenějších koutů rakouské monarchie na tureckých hranicích. Patrně už ale v 2. polovině 18. století byla tato živnost natolik výnosná (zdejší krajky podle různých záznamů byly dost vyhledávané a žádané¹⁶), že si mohli obyvatelé dovolit vylepšovat své domy. Zápisy o obchodnících s krajkami jako nových majitelů domů se objevují vedle jmen v pozemkových knihách ale až v závěru 18. století.¹⁷

¹⁵ Není náhoda, že podobnou dovednost měly i ženy horníků v 17. stol. ve vzdálené slovenské hornické osadě Špania Dolina nedaleko Banské Bystrice, kam také přišli havíři z německých horských oblastí. Z historie na stránkách obce Špania Dolina, historie se dočteme: „...Napriek všetkým snahám, koncom 17 stor. pracovalo v Španej Doline už iba 800 robotníkov. Ženy baníkov a deti pracovali pri triedení rudy, a začali si privyrábať aj paličkovaním čipiek. Založili tak tradíciu špaňodolinskej čipky a v roku 1883 i školu paličkovania“ – <http://www.spaniadolina.graniar.net/hist.html> - říjen 2018.

¹⁶ V úvodu je uvedeno: „...Pro jejich dnešní občany [tj. Hůrek] sestavil Historický kroužek žáků reálného gymnasia Vít. Nováka v Jindřichově Hradci za vedení prof. Dr. Jana Muka, připraveno pro zájezd kulturní skupiny do Hůrek v únoru 1949“ (SOKA J. Hradec, AO Hůrky, kronika z let 1841-1938, příloha z roku 1949 - částečně ještě v rukopise).

¹⁷ U celkem 11 majitelů domů je uvedeno v pozemkové knize při převodu usedlosti v období od 1780 do 1837 jako živnost obchodník s krajkami – viz souhrnné přehledy v Kronice Hůrek 1841-1938 u jednotlivých domů a zápisy v pozemkových knihách.

▲ *Obr. 8 : Štuková výzdoba s letopočtem na průčelí domu No. 2 / dnes čp. 39 z roku 1728 (foto autor 2018).*

Z tohoto „krajkářského“ období prosperity zdejších obyvatel se podařilo objevit několik datací prvků s letopočty potvrzujících přestavby domů v Hůrkách. Nejvíce jsou na překladech kamenných ostění hlavních vstupů, výjimečně i na dřevěných prvcích. Zatím nejstarší a svým způsobem ojedinělá datace je ve štítu průčelí domu No. 2 (dnes čp. 39), kde číslice letopočtu 1728 drží dvě postavy ve štukové výzdobě nad okny do půdy (**obr. 8**). Letopočty vytesané na kamenném ostění se vyskytují u podélně orientovaného domu k ulici na Horním náměstí No. 15 (dnes čp. 31), kde je letopočet 1766 s iniciály I. D. (Josef Tex, psáno také Dex, majitel domu od roku 1766¹⁸) na vstupním ostění a pak u polozbořeného domu bývalého No. 44 (naproti dnešnímu čp. 18) na druhotně použitém ostění užšího otvoru do chléva s letopočtem 1765 a s iniciály M. E. – Mathias Eisner, majitel domu od roku 1764 (**obr. 9**).

▲ *Obr. 9 : Letopočty z 18.století na překladu vstupu do domu No. 15 / čp.31 a u druhotně použitého ostění domu No. 44 / po roce 1976 z většiny zbořeno (foto autor 2018).*

Původní otvor o šířce 95 cm byl pravděpodobně hlavní vstup do domu. Provedením stylu písma jsou nápisy podobné a jde pravděpodobně o stejného kameníka, nejspíš Johanna Poigera z domu No. 53 (dnes čp. 4).¹⁹ Poslední z datovaných prvků je v domě No. 37 (dnes čp. 20) na kamenném ostění vstupu do komory z předsíně z roku 1775. Je rovněž druhotně osazený a zkrácený patrně z původně širšího hlavního vstupu

¹⁸ Pozemková kniha Hůrky s. 355 (SOA Třeboň, odd. J. Hradec, fond Vs N. Bystřice, poz. kniha 6, 1759 – 1828(1850) a Kronika Hůrek 1841–1938, text k No. 15, s. 167 (SOKA J. Hradec, AO Hůrky).

¹⁹ Kronika Hůrek 1841-1938 od s. 139, „Seznam obyvatel městečka Hůrek od roku založení do současných časů, tak jak bylo zaznamenáno v pozemkových knihách“

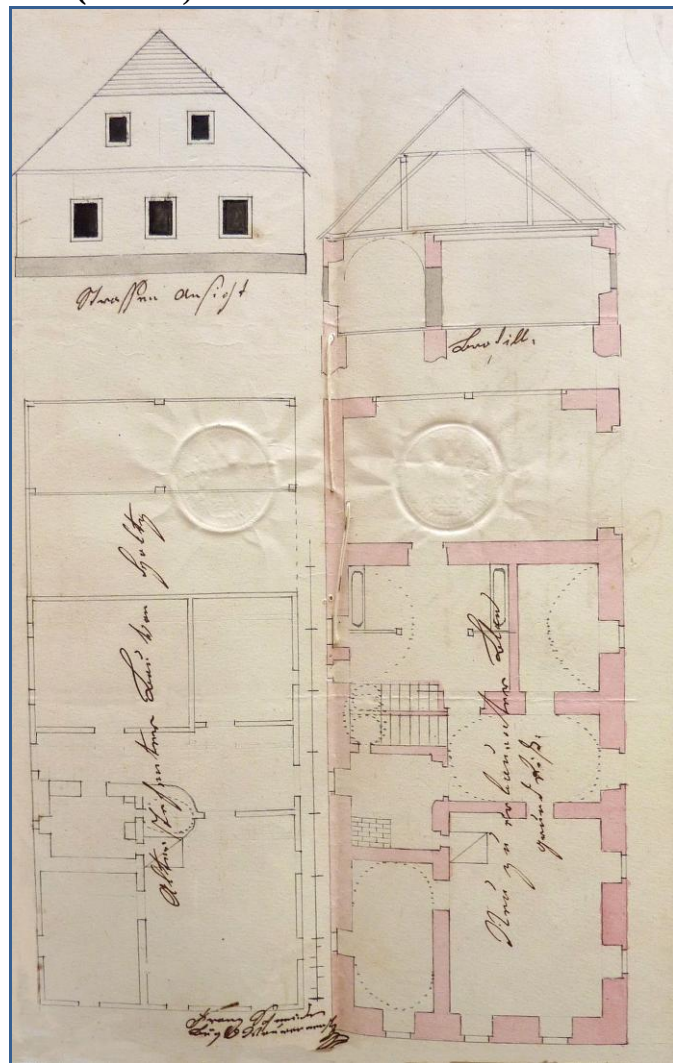
podobně jako to bylo provedeno bez zkrácení u výše uvedeného No. 44 použitím na ostění vstupu do chléva anebo u ostění vstupu do chléva v domě No. 63 (dnes čp. 48). V obytném domě No. 36 (dnes čp. 19) jsou hned dva vytesané letopočty ve dřevě – na sloupku krovu domu s datem 1760 a ve vedle stojící a později dostavěné stodole pak na sloupku letopočet 1779 s iniciály I. D. (Josef Tex/Dex, podobně jako u No. 15 – čp. 31, zde majitel domu od roku 1772²⁰ (**obr. 10**).

▲ **Obr. 10 :** Letopočty vytesané na sloupcích krovu obytného domu a stodoly u No. 30 / dnes čp. 19 (foto autor).

Cenným materiálem k poznání tvaru a vzhledu domů druhé poloviny 18. století jsou jednoduché plány místního zednického mistra Franze Schneidera na drobné úpravy nebo přestavby malých přízemních domů z jeho tvůrčího období z 30. a 40. let 19. století. U domu No. 47 (dnes zbořeno), který navrhl Schneider v roce 1846 jako novostavbu dvoutraktového čtyřdílného domu na původním půdorysu je nakreslen ještě starý celodřevěný dům pouze s vyzděnou černou kuchyní²¹ (**obr. 11**). Dům No. 5 (dnes čp. 36) měl až do roku 1849 ještě dřevěné obytné místnosti v průčelí, pouze prostory černé kuchyně s chlebovou pecí a sousední chlév byla vyzděny. Poměrně široké průčelí (6,5 sáhu) bylo při přestavbě podle plánu z uvedeného roku pro tkalce Josefa Welta zachováno s úpravou z původně pětiosého s malými okny na čtyřosé²² (**obr. 12**). U domu No. 41 (zbořeno po tragické smrti majitele – kováře Johanna Kirchlera v roce 1888²³) je na návrhu přestavby z roku 1844 s rozšířením kovářské dílny po požáru v roce 1843 patrný původní půdorys staršího dvoutraktového trojdílného domu s připojeným chlévem (nebo

původní dílnou) a samostatně stojící malou stodolou s trojosým průčelím o šířce necelých 5 sáhů (**obr. 13**).²⁴

▲ **Obr. 11 :** Plán novostavby domu No. 47 (zbořen po roce 1952) z roku 1846 se zakreslením původního dřevěného domu s vyzděnou kuchyní a pecí (citace v pozn.23).

Dům No. 34 (dnes zbořeno) na plánu úprav pro Bartla Buchnera z roku 1837 byl již v té době trojdílný, dvoutraktový s předními vyzděnými světnicemi.²⁵

U domu No. 9 (zbořeno po roce 1952) pro Martina Schaffera, který převzal dům po otci už v roce 1812, byla na plánu úprav z roku 1837 navržena boční přístavba další světnice k původnímu dvoutraktovému domu s trojosým průčelím²⁶.

V průběhu 18. století přibýlo na Hůrkách obyvatel a podle počtu čísel popisných v roce 1771 dle zavedeného tereziánského číslování došlo i ke zvýšení počtu domů. Číslování domů zde probíhalo

²⁰ Pozemková kniha Hůrky s. 457 a Kronika Hůrek 1841-1938, text k No. 30.

²¹ Státní oblastní archiv Třeboň (dále jen SOA Třeboň), odd. J. Hradec, fond Vs Nová Bystřice, kart. 25, fol. 383 – plán od Franze Schneidera z r. 1846.

²² Plán od Franze Schneidera z roku 1849 - SOA Třeboň, odd. J. Hradec, fond Vs Nová Bystřice, kart. 25, fol. 572.

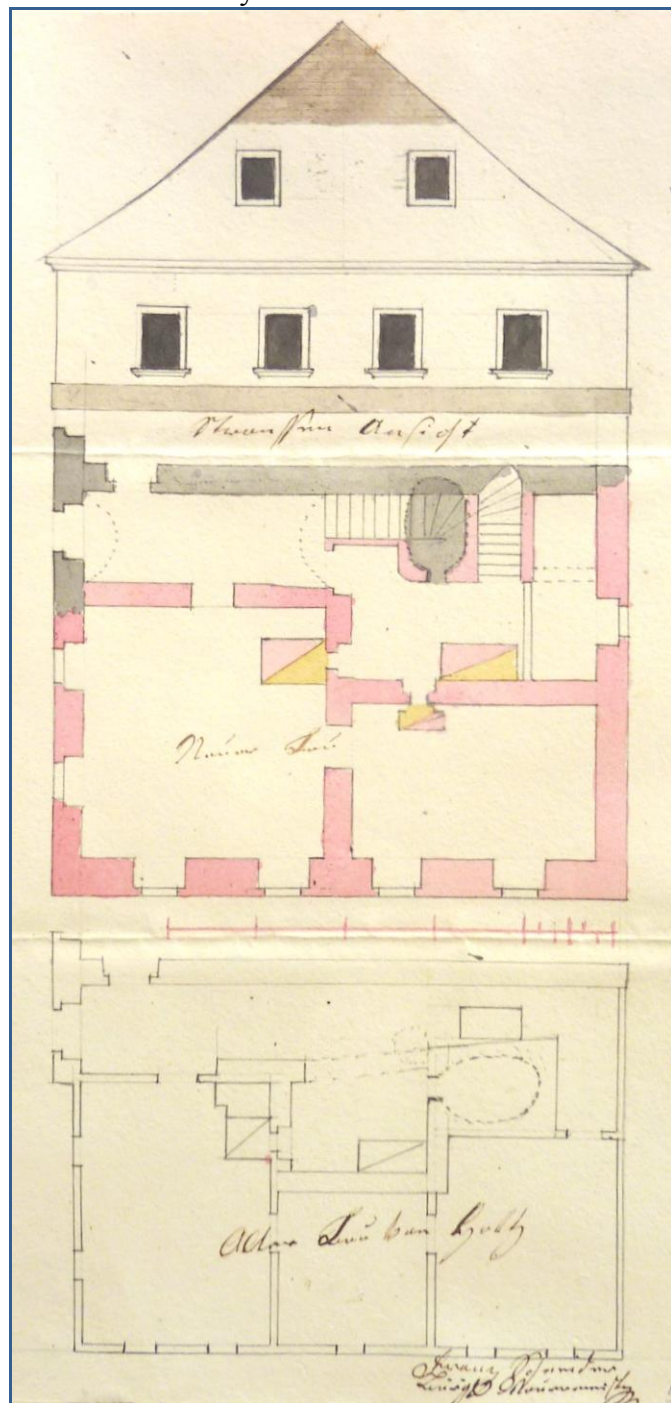
²³ Kronika Hůrek 1841-1938, s. 53

²⁴ SOA Třeboň, odd. J. Hradec, fond Vs Nová Bystřice, kart. 25, fol. 270 – plán od Franze Schneidera z roku 1844.

²⁵ SOA Třeboň, odd. J. Hradec, fond Vs Nová Bystřice, kart. 23, fol. 361

²⁶ SOA Třeboň, odd. J. Hradec, fond Vs Nová Bystřice, kart. 23, fol. 377 - plán od Franze Schneidera z roku 1836.

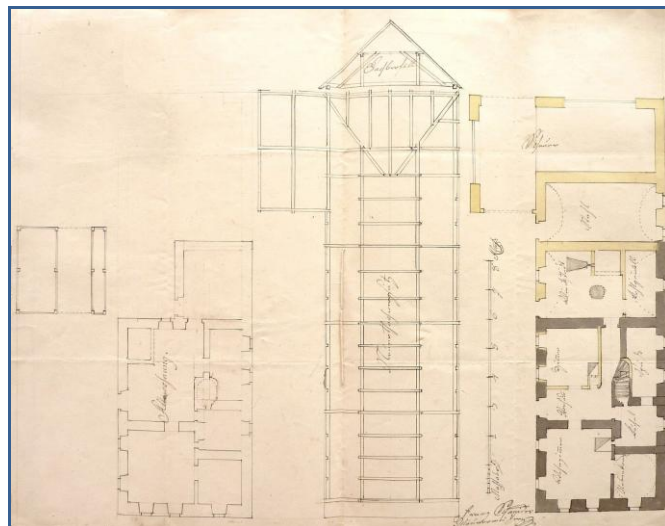
dle prvních doplněných zápisů v matrikách v březnu 1771 a bylo vedeno od domu na

▲ Obr. 12 : Plán přestavby dřevěné obytné části domu No. 5 / čp. 36 z roku 1849 se zákresem původní dispozice (citace v pozn. 18)

jihozápadním konci městečka nedaleko hřbitova s přiděleným popisným číslem 1 postupně podél cesty směrem k Senotínu a na druhém severovýchodním konci pak u domu s No. 40 číslování pokračovalo zpět po druhé straně cesty a dospělo až k celkovému počtu **80 čísel popisných**. Jediný objekt, který vybočoval z plynulé řady domů podél cesty a náměstí, byla usedlost v polích vybudovaná už v roce 1637 a označovaná později na všech katastrálních mapách Tex podle rodiny,

kteřá ji vlastnila až do roku 1890. Měla přiděleno tehdy poslední číslo popisné 80.

▲ Obr. 13 : Plán přestavby domu No. 41 s dalším doplněným číslem No. 86 z roku 1844 po předchozím požáru (nová část ještě žlutě) se zakreslením původního tvaru usedlosti (citace v pozn. 26).

▲ Obr. 14 : Pohled na historickou usedlost v polích No. 80 existující od roku 1637, zbořenou po požáru v r. 1963 (foto 40. léta 20. století, ze sbírek S. Kočího z Hůrek).

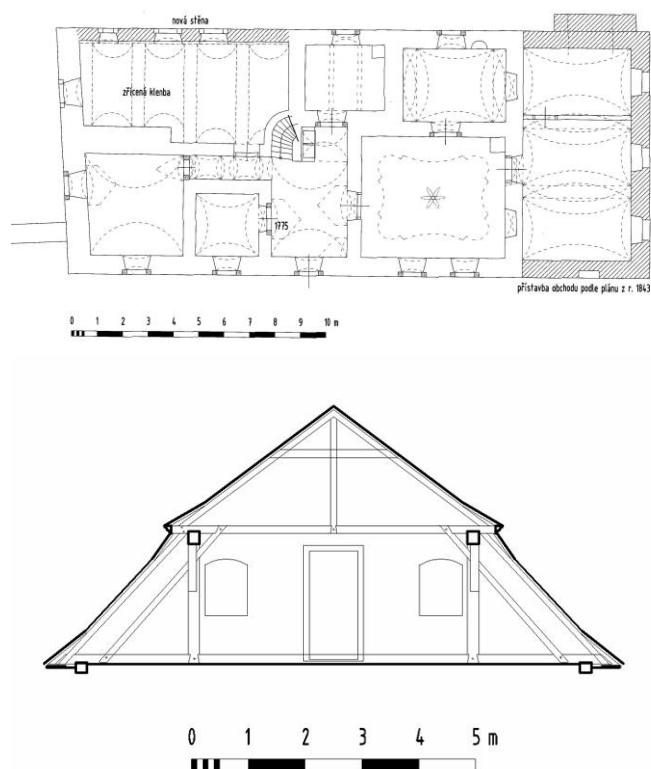
Půdorys usedlosti na počátku 19. století je patrný na mapě stabilního katastru.²⁷ Později po zboření samostatného hospodářského objektu a dostavbě se propojením obytného křídla se stodolou vytvořil úhlový dvůr. Další hospodářské objekty patrné na fotografii ze 40. let 20. století byly postaveny až ve 20. století (**obr. 14**). Po požáru v roce 1963 byly zbytky usedlosti zbořeny, dnes jsou patrné jen pozůstatky základů.

Z období 2. poloviny 18. století vedle jednoznačně datovaných prvků uvedených dříve se zde dochovalo pár dispozic původních domů jen

²⁷ Indikační skica stabilního katastru z r. 1828. Dostupné na: archivnimapy.cuzk.cz – katastr Hůrek.

nepatrně přestavěných v průběhu pozdějších století znázorněných na pozdějších plánech jako „staré“.

U domu No. 29 (dnes čp. 20) byl podle plánu z roku 1847 přistavěn přední díl s novým průčelím do ulice s obchodními místnostmi pro tehdejšího majitele Wenzela (Václava) Welta. V půdorysu přízemí je i přes přestavbu zřícených zadních chlévních prostorů patrná původní barokní trojdílná dvoutraktová dispozice s hlavní obytnou plochostropou místností se štukovým kvadrilobem, částí kleneb a s patrnými otvory původních oken z 2. poloviny 18. století²⁸ (obr. 15).

▲ Obr.15 : Půdorys současného přízemí a řez nepravým mansardovým krovem domu No.29 / dnes čp.19 (kresba autor 2018)

Překlad ostění s vročením z roku 1775 na vchodu do komory je zjevně již druhotně osazen patrně při další přestavbě; byl dříve s ohledem na ponechanou větší šířku zřejmě u vchodu s dvoukřídlovými dveřmi. Nové místnosti bývalého obchodu v předním dílu domu jsou zaklenuté již novějšími pruskými klenbami do pasů. Krov zůstal i po přestavbě s původní mansardovou konstrukcí s profilovanou masivní římsou a byl pouze protažen nad novou přední část přistavěného obchodu a zakončen štítem s polovalbičkou, patrně z úsporných důvodů, i přesto, že Schneiderův návrh v roce 1847 počítal se sedlovou střechou

(obr. 16). Zadní štít s kruhovými okny v půdním prostoru hlavní budovy zůstal barokní.

Sousední dům No. 30 (dnes čp. 19) s datovaným krovem z roku 1760 má již sedlový tvar střechy s hambalkovou konstrukcí krovu podepřenou sloupky a plátovanými šikmými vzpěrami, všemi pak osazenými na vazný trám. Tato konstrukce byla pak tesaři poměrně často používána i na dalších přízemních domech v Hůrkách ještě v průběhu 1. poloviny 19. století. Sedlovou střechu má i samostatně ve dvoře stojící stodola s pozdější datací z roku 1779. Poměrně vzdálené krokve konstruované na lehkou šindelovou krytinu na latích jsou spojeny pouze hambalky a vyneseny ve vrcholu v každé vazbě sloupkem. Sloupky jsou propojeny podélně pod hambalky středovou vaznicí podepřenou oboustranně pásky. Všechny prvky jsou vzájemně propojeny plátováním s kolíkovými spoji. Starší šindelová krytina z 19. století je ještě viditelná pod novějšími šablonami z eternitu.²⁹

Podobu domu v 2. polovině 18. století před jeho postupnou přeměnou během dvou následujících přestaveb a dostaveb v 30. a 40. letech 19. století na typický patrový hůrecký dům s malým hospodářským domkem přes dvůr nám zachytil první z výjimečně zachovalého souboru tří plánů pro jeden dům s No. 23 (dnes čp. 24).³⁰ Na plánu od Franze Schneidera z roku 1837 pro přístavbu kolny byl zakreslen původní vzhled obytného domu do ulice z 18. století. Srovnání s mapou stabilního katastru z roku 1828 ukazuje, že dům byl už tehdy zděný a měl vzadu hospodářské křídlo s dřevěnou konstrukcí (žlutě vybarveno). Obytný dům byl na plánu zobrazen přízemní s trojosým průčelím a štítem odděleným plochou lizénou a s polovalbou v sedlové střechě. Bylo detailně nakresleno i rámování oken kamenným ostěním s vysunutými parapetními římsami. Vlevo od domu byla navržena nová brána vjezdu do dvora se segmentovým záklenkem do nově vytvořeného dvora mezi původním domem a novou přístavbou stodoly se štítem,³¹ což je zachováno dodnes.

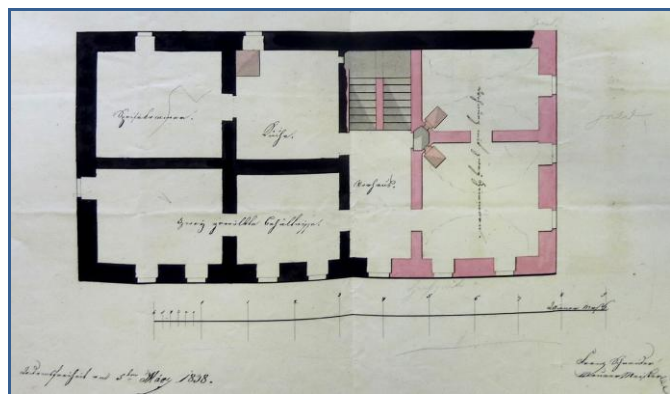
²⁹ Šablony z azbestocementu, původní ještě jako originální eternit, se zde povinně pokládaly u všech domů na hořlavé dřevěné krytiny většinou až v prvních letech 2. světové války od r. 1939, u nových staveb po r. 1918 byly používány oblíbené betonové tašky vyráběné v J. Hradci v cementárně A. Egerera u nádraží.

³⁰ Plány na úpravu tohoto domu byly publikovány jako součást článku autora ve sborníku Dějiny staveb 2017, obr. 12 a 13 na str. 210 a 211.

³¹ SOA Třeboň, odd. J. Hradec, fond Vs Nová Bystřice, kart. 23, fol. 412.

²⁸ Plán od Franze Schneidera z roku 1849 - SOA Třeboň, odd. J. Hradec, fond Vs Nová Bystřice, kart. 25, fol. 480.

Jedním z domů, které byly zděné už v 18. století, byl i dům u bývalého Horního náměstí No. 75 (zbořen po roce 1952), zakreslený jako zděný i v mapě stabilního katastru a její indikační skice z roku 1828.³² Podle plánu z roku 1838 došlo k přestavbě pouze předního obytného dílu se zřejmě ještě roubenou světnicí na zděný dvojtrakt se dvěma světnicemi a s vložením pohodlného dvouramenného schodiště do podkroví.³³ Zadní dva díly s kuchyní, spíží komorou a dalšími dvěma místnostmi, patrně klenuté, zůstaly zachovány (**obr. 17**).

▲ Obr. 17 : Plán přestavby předního dílu zděného domu No. 75 (zbořen po roce 1952) z roku 1838 (citace v pozn. 35)

Nejvýraznější období prosperity – nástup textilní výroby od 20. let do konce 19. století a s tím spojená výrazná přestavba domů v městěčku

Vrcholným obdobím pro stavební rozvoj Hůrek byla léta po ukončení napoleonských válek, kdy se zde od 20. let 19. století začala postupně rozvíjet textilní výroba a místo původní tradiční suroviny lnu byla stále více používána ke zpracování dovážená bavlna. První podnikatelé jako faktoři a obchodníci s touto novou surovinou zbohatli natolik, že zde založili první tkalcovské dílny a barvírnu, v kterých zaměstnávali většinu místních obyvatel. Díky prosperitě textilní výroby celé Hůrky v letech 1834–1846 procházely výraznými přestavbami, jak se uvádí také v kronice.³⁴ Změny půdorysů byly zde v katastru Hůrky zakreslovány po roce 1828 jak do indikační skici stabilního katastru překreslením původního zákresu, tak i přímo do originální mapy červeným

šrafováním.³⁵ Kromě nového a většího farního kostela, který vyrostl na místě malé kaple v letech 1814–1816, bylo výsledkem tehdejšího stavebního „boomu“ rozšiřování usedlostí nejen pro textilní podnikání, ale také úpravy většiny domů pro bydlení nebo pro ubytování dalších pracovníků do textilních provozů. Pochopitelně zde byly rozdíly mezi nejchudšími nájemnými pracovníky, běžnými obyvateli a živnostníky a bohatnoucími rodinami textilních podnikatelů. U méně majetných docházelo k menším úpravám – zejména výměně dřevěných šitů za zděné a k dispozičním změnám. Movitější si zde stavěli již nové domy na místě dožilých původně polodřevěných domků nebo je velkoryse přestavovali.

Byli to právě zdejší úspěšní textilní podnikatelé z rodů žijících zde už od založení, vzájemně propojených sňatky a podnikáním, kteří od konce 20. let 19. století začali budovat výstavné a pro Hůrky typické patrové domy s užším průčelím do ulice. Přízemní obytné části těchto usedlostí byly přestavěny a doplněny novým patrem ukončeným valbovou střechou. Tyto domy na první pohled odlišné od ostatních domů se v okolních vesnicích vůbec nevyskytují. K přestavbě s novým patrem došlo u domů No. 9 (zbořeno po roce 1952), No. 10 (čp. 35), No. 17 (čp. 29), No. 33 (čp. 18), No. 23 (čp. 24), No. 40 (čp. 16) a No. 44 (zbořeno po roce 1975). Zvýšení o patro bylo provedeno také u domu No. 54 (čp. 3), kde nebyla uplatněna typická valba, ale rovný štít do ulice. K výše uvedeným stavbám s novým patrem pak patří i dům No. 55 (čp. 2³⁶), který byl tehdy postaven už přímo jako novostavba v místě odstraněného přízemního domu.³⁷

Výraznou přestavbou prošly v tomto období i další dva domy určené pro textilní podnikání, u kterých se ale uplatnila už podélná okapová orientace průčelí do ulice. Nejvýraznějším z nich je dům No. 24 (čp. 23) budící dojem zámečku, po požáru roku 1829 výrazně přestavěný ještě s uplatněním mansardové střechy a později dále rozšiřovaný o nové prostory dílen.³⁸ Ten je svým symetrickým osmiosým průčelím se středním průjezdem odlišný od předchozích patrových domů

³⁵ Indikační skica a originální mapa stabilního katastru z r. 1828. Dostupné na: archivnimapy.cuzk.cz – katastr Hůrky.

³⁶ Později po r. 1903 podnikatelem Josefem Höllingerem spojen s No. 56 (čp. 1) v jeden provozní celek textilní továrny doplněné přízemní přístavbou další dílny s parním pohonem strojů.

³⁷ SOA Třeboň, odd. J. Hradec, fond Vs Nová Bystřice, kart. 24, fol. 454 - plán Franze Schneidera z r. 1839.

³⁸ SOKA J. Hradec, AO Hůrky, kronika z let 1841–1938, s. 45. Po r. 1945 sídlo Místního národního výboru, později krátce i Obecního úřadu až do zániku místní samosprávy v r. 1992.

³² Indikační skica stabilního katastru z r. 1828. Dostupné na: archivnimapy.cuzk.cz – katastr Hůrky.

³³ SOA Třeboň, odd. J. Hradec, fond Vs Nová Bystřice, kart. 24, fol. 322 - plán Franze Schneidera z r. 1838.

³⁴ Kronika z let 1841–1938, odtud čerpá i publikace ke 300 letům Hůrek z roku 1937, str. 48.

podobně jako No. 52 (čp. 5), kde toto řešení zaniklo po necitlivé modernizaci v roce 1975.

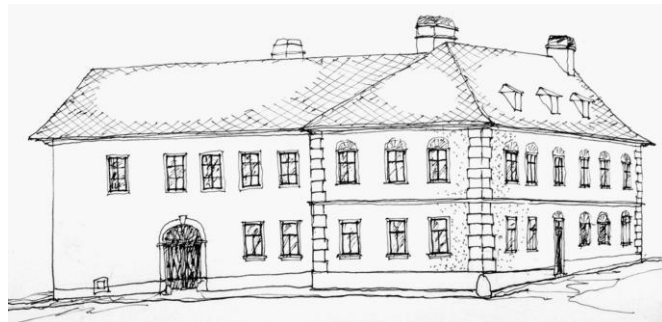
Uvedené patrové budovy s obytnou funkcí jsou součástí zpravidla celkově trojdílných usedlostí, kdy na druhé straně dvora je nízký přízemní hospodářský objekt a vzadu na obě tyto budovy navazuje kolmo průjezdná kolna nebo stodola. V průčelí jsou štíty obou budov v lici propojeny ohradní zdí s branou většinou s honosným portálem s kamenným ostěním a postranní brankou.

Pro poznání tohoto významného stavebního období kromě průzkumu uvedených domů zachovaných z části ještě dodnes v zásadě nepřestavěné podobě nám slouží jedinečný soubor archivních 28 plánů přestaveb a novostaveb včetně doprovodné dokumentace o průběhu stavebního řízení z let 1836 až 1849³⁹.

Všechny tyto plány pro obyvatele Hůrek vyhotovil velmi činný zednický mistr Franz Schneider (1781-1868) pocházející ze zednické a stavitelské rodiny Schneiderů přímo z Hůrek. Jeho předkové už od roku 1721 vlastnili na bývalém Horním náměstí dům No. 65 (zbořen po roce 1952) a podíleli se už od 18. století na výstavbě nejen v Hůrkách, ale i v okolních vesnicích a patrně i v blízké Nové Bystřici na panských stavbách.

Prosperita textilního podnikání spojená se zaměstnáním většiny místních obyvatel v místě vedla k dalšímu nárůstu obyvatel, čímž v roce 1843 dosáhly Hůrky svého maxima 593 obyvatel. V době záznamů při sestavování stabilního katastru v roce 1828 zde bylo evidováno celkem 95 domů s číslem popisným, což představuje od roku 1771 další nárůst o 16 domů.⁴⁰ Domy na Hůrkách během 19. století získaly své názvy, které se pak běžně používaly místo čísel místními obyvateli až do roku 1945, např. Kirivoder (No. 15 / čp. 31), Betschijohanes (No. 33 / čp. 18), Unterer Bäik (No. 20 / čp. 27), Faktuarn (No. 19 / zbořeno), Huaterschneider, Michü-Schuaster, Hagü (No. 4 / čp. 37), Eiwerth (No. 5 / čp. 36), Broutn (No. 17 / čp. 29), Klopman (No. 28 / čp. 21), Hofner (No. 30 / čp. 19) apod. Většinou šlo o názvy podle jmen nebo povolání původních majitelů domů a to převážně ve zdejších nářečí pocházejícím ještě z původní vlasti předků z krušnohorské oblasti Saska.⁴¹

Všimneme si podrobněji domů, které ještě existují, zejména domů s No. 23 (čp. 24), No. 24 (čp. 23), No. 33 (čp. 18), No. 40 (čp. 16), No. 55 (čp. 2), No. 53 (čp. 4) anebo No. 55 a 56 (čp. 1 a 2) a zmíníme se jen o některých dnes zbořených domech.

Obr. 18 : Rekonstrukce vzhledu domu No. 40 /čp. 16 ve 30. letech 20. století (kresba autor podle fotografií ze sbírek rod.Vertelmannů z Hůrek)

Obr. 19 : Detailní pohled na klasicistní dveře bočního vstupu domu No. 40 /čp. 16 z roku 1976 před jejich likvidací při rekonstrukci (foto ze sbírky rod.Vertelmannů z Hůrek)

Textilní podnikání se začalo nejdříve rozvíjet z iniciativy rodiny Pötschů, kteří svůj dům No. 40 (dnes čp. 16) na severním dolním konci Hůrek výrazně přestavěli se zvýšením obytné části o patro ve 20. letech 19. století. Vedle obytných prostorů zde zřídili textilní dílny pro zpracování bavlny

³⁹ Státní oblastní archiv (SOA) Třeboň, odd. Jindřichův Hradec, fond Vs Nová Bystřice, kartony 23, 24, 25 – detailně u jednotlivých plánů v textu.

⁴⁰ Kuča, K.: Encyklopedie měst a městeček. LIBRI 2002, s. 352–354.

⁴¹ Ve zde používaném saském nářečí byl uveden v publikaci ke 300 letům Hůrek základní slovníček a sesbírání pověstí v r. 1937 (Publikace ke 300 letům Hůrek z roku 1937, s. 72 -

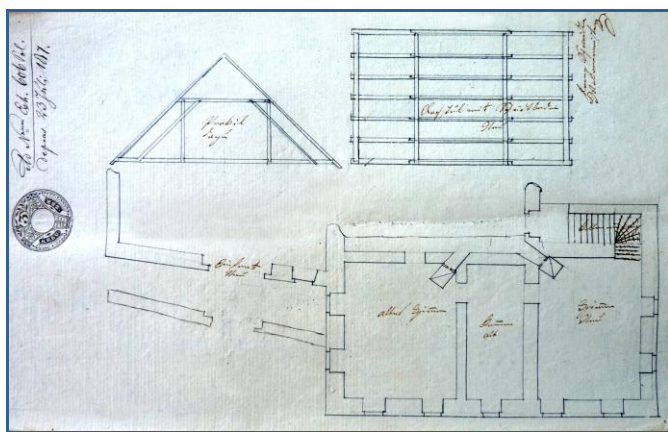
79) Jsou přeloženy do dnešní němčiny díky poslední žijící pamětnici na odsunutě původní obyvatele a znající toto nářečí paní Hnízdové z No. 23, dnes čp. 24 (autor spolu s překladatelem děkují paní Alžbětě Hnízdové za poskytnuté cenné informace)

(kterou dováželi z Vídně⁴²). V roce 1837 zde vznikla firma bratrů Pötschů (Jakub a Jan). Tento dům se dále v 19. a na počátku 20. století rozšiřoval do podoby, kterou nám zachytilo pár fotografií z 30. let (**obr. 18**) a z roku 1976 před radikální přestavbou na rekreační středisko v následujících letech ještě s původními prvky klasicistní přestavby⁴³ (**obr. 19**).

Obdobný patrový hůrecký dům s malým hospodářským domkem tvořil usedlost No. 44 (naproti No. 33 (čp. 18), zachycený ještě na fotografii krátce před úplnou demolicí v roce 1976 (**obr. 20**).

Obr. 20 : Foto domu No. 44 krátce před demolicí obytné budovy v roce 1976 (foto ze sbírky rod. Vertelmannů z Hůrek)

Obr. 21 : Plán úpravy domu No. 9 (zbořen po roce 1952) rozšířením o obytnou místnost v průčelí z roku 1837, před pozdější rekonstrukcí na hostinec (citace v pozn. 46).

Mezi první přestavby domů s **novým patrem** patřily i domy No. 9 (dnes zbořen) a pak No. 54 (dříve čp. 3). Obytný dům z usedlosti No. 9 (zbořený po roce 1952) byl výrazně rozšířen s šestiosým průčelím s okapovou orientací k cestě, zvýšen o patro a doplněn větší stodolou patrně ve 40. letech 19. století. Původní plán s rozšířením předního obytného dílu s novým pětiosým průčelím z roku 1837⁴⁴ neodpovídá pozdějšímu zobrazení a byl pravděpodobně už při realizaci změněn (**obr. 21**). Martin Schäffer, majitel domu od roku 1812, živností kameník, zde provozoval už od převzetí domu po tragicky zahynulém otci Maxmiliánovi v napoleonských válkách hostinec a v letech 1840–1841 byl také starostou Hůrek. Později dobře prosperující hostinec nazývaný pak podle dalších majitelů po roce 1893 Schmiedův a od roku 1903 Stiplův byl často zobrazovaný na pohlednicích z Hůrek z přelomu 19. a 20. století (**obr. 22**), v provozu byl až do roku 1945.⁴⁵

Obr. 22 : Pohled na patrový dům No. 9, tehdy Stiplův hostinec ze 40. let 20. století a jeho podobu na pohlednici z počátku 20. století (ze sbírek V. Sotony z N. Bystřice).

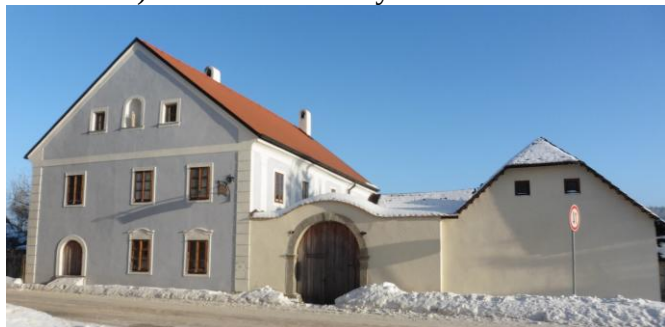
⁴² Muk, J. – Pokorný, J.: 600 let textilu na Jindřichohradecku, Nákladem Národohospodářské komise při Okresní odborové radě v Jindřichově Hradci, 1947, s. 7.

⁴³ Fotografie a text z materiálů rodiny vlastníci dům No. 40 (dnes čp. 16) odsunutý v roce 1945 – archiv dnešního majitele domu, rodiny Vertelmannů z Hůrek.

⁴⁴ Zednický mistr Franz Schneider (SOA Třeboň, odd. Jindřichův Hradec, fond Vs Nová Bystřice, kart. 23, fol. 377).

⁴⁵ Kronika Hůrek 1841–1938, na konci uvedený přehled majitelů domu No. 9, s. 157, také pozemková kniha 6 (1759–1828) s. 321.

V dalším patrovém domě No. 54 (čp. 3)⁴⁶ (**obr. 23**) byl pak hostinec (Franz Gratzl, majitel od roku 1813)⁴⁷ a v roce 1833 byla také dočasně v sále

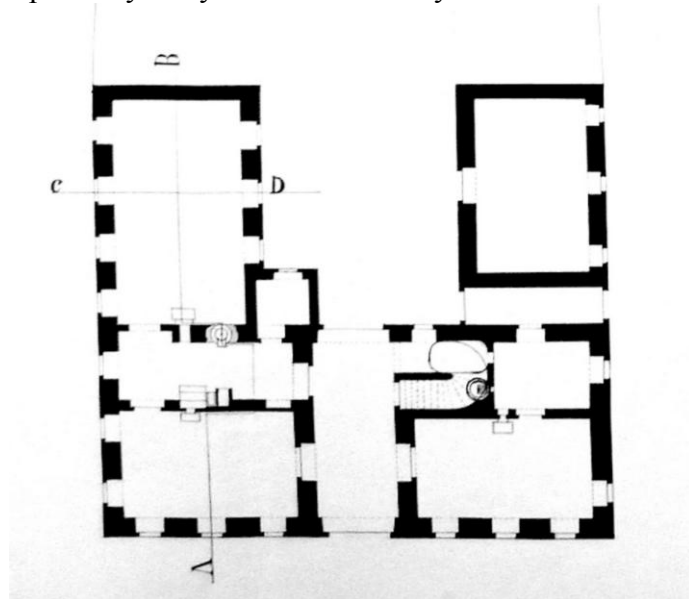

Obr. 23 : Průčelí trojdílné usedlosti domu No. 54 / dnes čp. 3 s patrovou obytnou budovou a přízemní hospodářskou částí s polovalbou upravované v roce 1824 s po požáru 1900 (foto autor 2017)

v pronájmu i obecní škola. Tento dům sice zasáhl požár blízkého kostela a okolních domů v roce 1900, ale většina původních prostorů z přestavby z 1. poloviny 19. století zůstala zachována. Dům v obytné části je trojdílný dvoutraktový se širokým bočním vstupem do síně ve středním dílu. Další vchod přímo z ulice sloužil dříve jako vstup do šenkovní místnosti. Celé přízemí má zaklenuté místnosti převážně valenými klenbami s pětibokými výsečemi kromě přední světnice, kde je plochý strop se štukovým zrcadlem. Jediná původní zachovalá výzdoba se štukovými vlnkami nad šambránou bočního okna se vyskytuje v okolí na několika domech, např. na výzdobě klasicistní usedlosti v Člunku čp. 61 a čp. 62 (datováno 1822), na mlýně v Potočné čp. 2 (datováno 1832) anebo na průčelí domu čp. 44 na Mírovém náměstí v Nové Bystřici (datováno 1822). Na rozdíl od ostatních patrových domů s valbou je na Hůrkách v čp. 3 použita ještě sedlová střecha s rovným štítem s nikou pro sošku mezi okny do půdy. Celkově je tato usedlost trojdílná. Po straně malého dvora, za zdí s vjezdovou branou je přízemní hospodářská budova, vzadu pak dvůr uzavírá průjezdná stodola. Na klenáku je jediné datování vjezdové brány v Hůrkách patrně z doby dokončení této přestavby s letopočtem **1824**.

Atypická byla přestavba domu No. 24 (čp. 23) po požáru v roce 1829,⁴⁸ která byla již koncipována s podélným okapovým osmiosým průčelím do ulice se symetrickou dispozicí s vysunutým rizalitem vjezdu a ještě s mansardovou střechou (**obr. 24**). V přízemí jsou

ještě zachovalé symetrické prostory předního traktu světnic (původně tkalcovských dílen později i úřadovny obecního úřadu) s neckovými klenbami, po stranách průjezdu s valenou klenbou, vše s pětibokými výsečemi nad otvory.⁴⁹

▲ *Obr. 24 : Půdorys přízemí domu No.24 / dnes čp. 23 po přestavbě v roce 1829 na plánu pozdějších nástaveb dílen z roku 1853 (citace v pozn. 41) a pohled na průčelí – současný stav (foto autor 2018)*

Konstrukce mansardové střechy s ležatou stolicí vykazuje ještě typické barokní ozdobné prvky (profilace u rozšíření šikmého sloupku, pásky mezi sloupky a hambalky s rybinovými plátovými spoji).

Tento typ krovu s ležatou stolicí se vyskytuje také u valbových střech jiných domů, se stejnými detaily provedení ozdob i spojů – u domu No. 55 (dnes čp. 2), kde se stavělo podle plánu z roku 1837 a u No. 33 (čp. 18), kde je dendrochronologicky vyhodnocen s dobou pokácení kmenů v roce 1839. Stejně provedení krovu bylo zjištěno také i na zámku v Nové Bystřici na bočním přestavěném křídle vstupního objektu vedle kostelní věže, tzv. Hochbergova

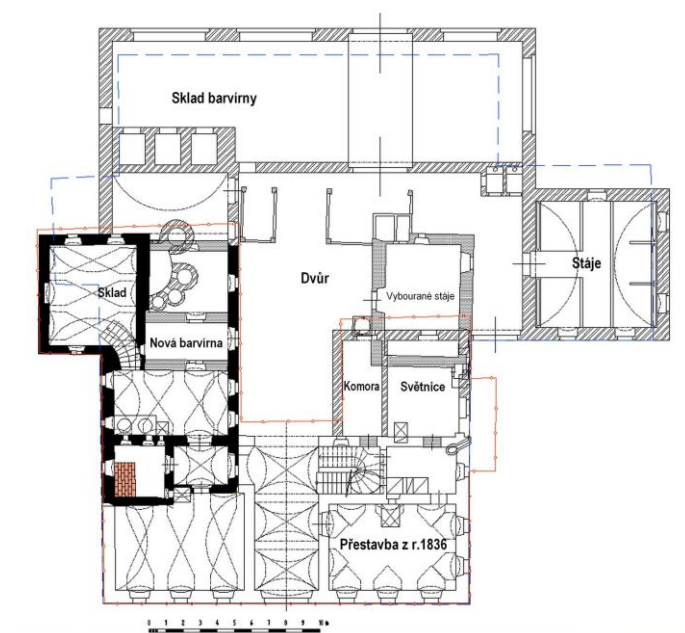
⁴⁶ Publikace ke 300 letům Hůrek z roku 1937, s. 48.

⁴⁷ Kronika Hůrek 1841-1938, přehled majitelů pro dům No. 5, s.

⁴⁸ Publikace ke 300 letům Hůrek z roku 1937, s. 46.

⁴⁹ Podobu dispozice přízemí zobrazuje pozdější plán nástaveb dílen Franze Schneidera z r. 1853 (SOkA Třeboň, kart. 78, fol. 218).

stavení. Zde byla provedena klasicistní přestavba s novým patrem a sedlovou střechou patrně nedlouho před rokem 1830.⁵⁰

Obr. 25 : Plán přestavby domu No. 52 / dnes čp. 5 na patrovou budovu s okapovou orientací. Černé původní stav před rokem 1836 (patrně vybourán první díl od ulice s dřevěnými světnicemi), obrysy bez šraf – první přestavba z roku 1836, tečkované – vybourané stáje, šrafované objekty – další přestavba z roku 1842 (překresleno autorem z původních plánů do metrického měřítka) .

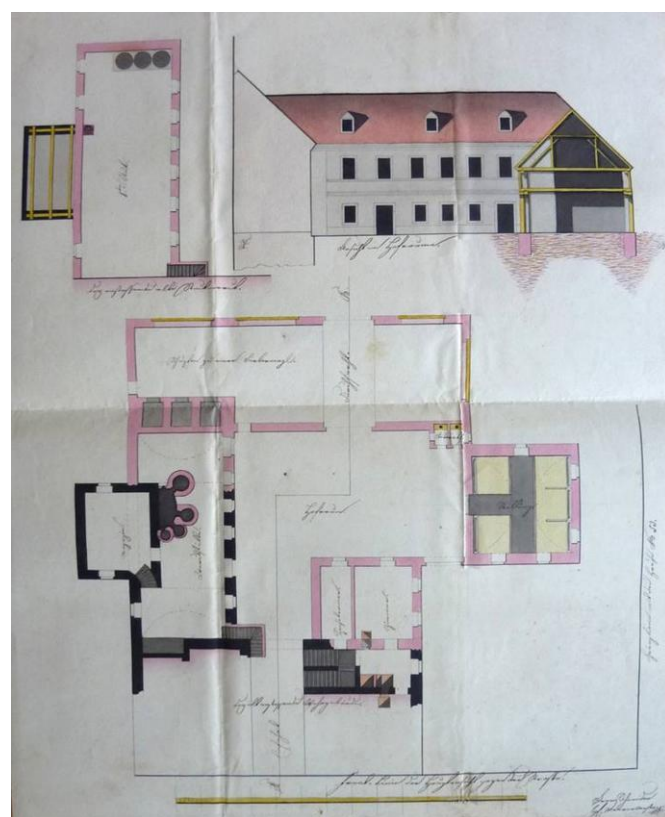
▲ Obr. 26 : Pohled na průčelí domu asi z r. 1909 zachovalého až do radikální přestavby v roce 1975 (pohlednice ze sbírek V. Sotony)

Proměnu domu No. 52 (čp. 5)⁵¹ lze sledovat na dochovaném souboru tří plánů postupných

⁵⁰ Dendrochron. průzkum nebyl proveden, jde jen o přibl. odhad data srovnáním s jinými (datovanými) domy na náměstí...

⁵¹ Dnešní podoba domu po drastické modernizaci v 70. letech 20. stol. odpovídá původnímu už jen objemem, veškeré prvky včetně kamenného portálu byly zničeny.

přestaveb pro barvířské provozy. Původní přízemní dům orientovaný kolmo do ulice s úzkým štítem byl podle plánu z roku 1836 přestavěn podobně jako čp. 23 s podélným symetrickým osmiosým průčelím se středním vjezdem do dvora (obr. 25). V přízemí sloužil barvířským provozům majitele Huttera, v patře byly obytné prostory se suchým záchodem na schodišti. Navrhovaná mansardová střecha nebyla ale už realizována⁵² (obr. 26). Další úprava provozů proběhla podle pozdějšího plánu z roku 1842 a přinesla vedle úpravy barvírny dostavbu kolny, malou stáj pro pět tažných zvířat a přízemní místnosti s vytvořením uzavřeného dvora s novým příjezdem podél stáje (obr. 27).

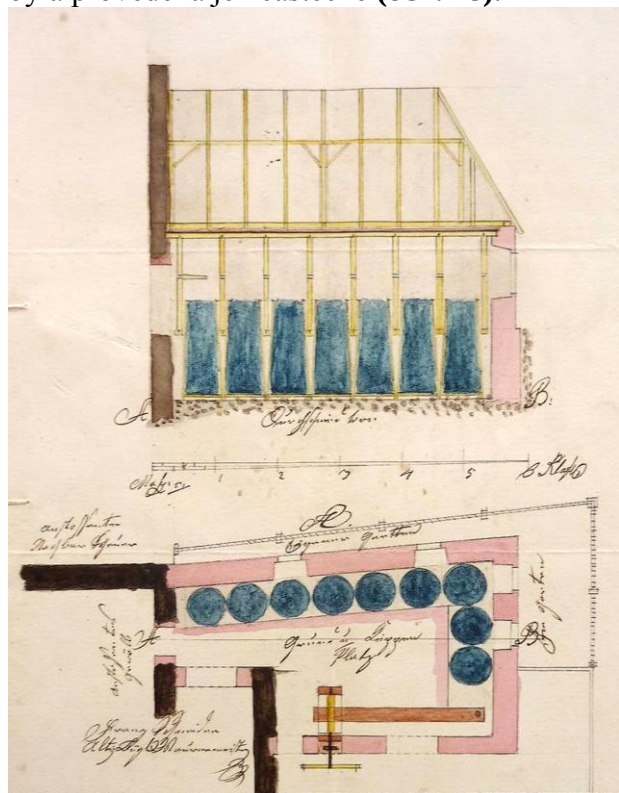
▲ Obr. 27 : Plán druhé přestavby domu No. 52 / dnes čp. 5 z r. 1842 s rozšířením barvířských provozů do patra zadního křídla a hospodářského zázemí (SOA Třeboň, odd. J. Hradec, fond Vs N. Bystřice, kart. 24, fol. 159).

Patro nad barvírnou bylo navrženo jako další dílna. Na řezech kombinovaných s pohledy je už patrné provedení jednotlivých patrových budov s valbovými nebo sedlovými střechami.⁵³ Přístavba dalšího prostoru pro barvení látek z posledního plánu úprav tohoto domu z roku 1846 s rozkresleným patrně zdvihacím zařízením na

⁵² SOA Třeboň, odd. J. Hradec, fond Vs Nová Bystřice, kart. 23, fol. 451.

⁵³ SOA Třeboň, odd. J. Hradec, fond Vs Nová Bystřice, kart. 24, fol. 159.

namáčení do devíti hlubokých kádí s barvou⁵⁴ už dle srovnání s doplněnou mapou stabilního katastru byla provedena jen částečně (**obr. 28**).

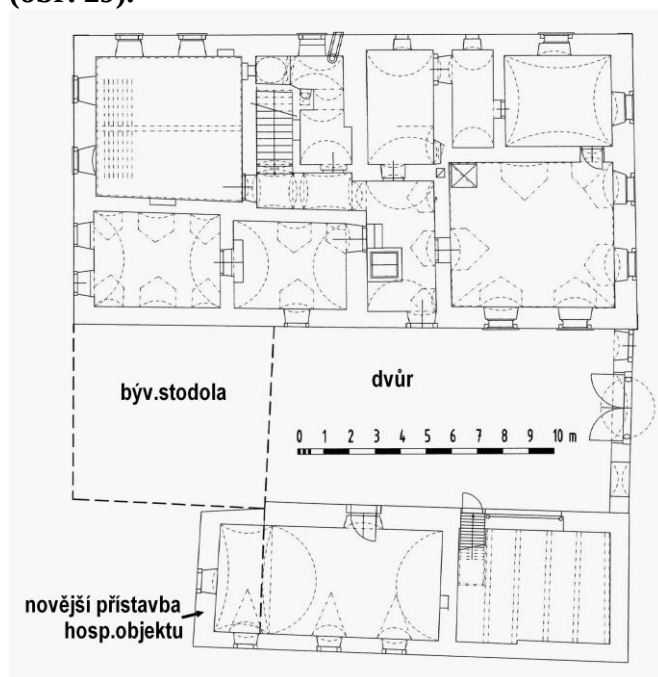

▲ **Obr. 28 :** Plán na přístavbu barviřské dílny z roku 1846 (citace v pozn. 56).

Dům No.33 (čp.18)

v dolní (severovýchodní) části Hůrek byl ve své obytné části upravován a zvyšován o patro kolem roku 1838,⁵⁵ kdy dům vlastnil Anton Welt, člen zdejšího klanu tří významných podnikatelských rodů. Dům po úpravě získal čtyřdílnou dvoutraktovou dispozici, kde přední světnice měla neckovou klenbu s pětibokými výsečemi, typickou pro bohatší domy, doplněnou postranní světnicí s českou klenbou. Ve druhém dílu za vstupní síní s dlažbou z masivních žulových desek použitých až do velikosti 60 x 120 cm byla nově umístěna černá kuchyně s odvodem kouře do (dnes již zrušeného) komína a s vytápěním kachlových kamen v hlavní světnici, o čemž svědčí jizva v rohu místnosti. Původní kachlová kamna dle nalezených zbytků kachlů zelenomodrého odstínu měla profilované římsy obdobných klasicistních tvarů jako kamenné patky oblouku hlavního vjezdu do dvora. Na vstupní síň navazoval průchod podél zadních dvou místností nad sklepem, který měl původní valenou klenbu a byl v souvislosti se vsunutím nového

schodiště nově zaklenut pruskými klenbami na pasy. Tato úprava znamenala také zrušení původní černé kuchyně v třetím dílu dispozice včetně chlebové pece, které zanechalo oválný otisk v úrovni dlažby. Tato černá kuchyně má i osvětlovací krb a původní kamennou výlevku v podobě trychtýře v úrovni kamenné podlahy odkryté asi 50 cm pod úrovní podlahy navazující chodby. Místnosti komor nad sklepy jsou klenuté valeně s pětibokými výsečemi. Zvláštností je u obou čel přízdívka z vepřovicových buchet v tloušťce asi 15–17 cm podpírající čela valené klenby, za kterými je patrná souvislá vápenná omítka kamenné stěny, což může ukazovat na dodatečné zaklenutí nahrazující původní dřevěné trámy se záklopem v dřívě přízemním domě. Závěr domu tvoří velká místnost zastropená dřevěnými povaly s omítaným podhledem (šířky 20 až 22cm, výšky 16 cm) vynášenými v polovině délky masivním průvlakem. Náběh stěn tvoří jednoduchý fabion s oblounovou římsou v omítce. Tato místnost pravděpodobně původně využívaná po úpravě domu nejprve jako textilní dílna sloužila později po soustředění výroby do větších tkalcoven od 80. let 19. a počátku 20. století jako další světnice pro nájemné ubytování početných rodin⁵⁶ (**obr. 29**).

▲ **Obr. 29 :** Dispozice přízemí domu No. 33 / dnes čp. 18 po úpravách a nástavbě patra v roce 1839 (kresba autor)

⁵⁴ SOA Třeboň, odd. J. Hradec, fond Vs Nová Bystřice, kart.25, fol.427.

⁵⁵ Dendrochronologicky byl datován krov do r. 1838 (Bláha, J. a Kyncl, T.: prac. tabulka s vyhodnocením vzorků odebraných v březnu 2018 u autora) .

⁵⁶ Sčítání lidu na Hůrkách z r. 1910 uvádí v domě No. 33, který vlastnila Maria Fuckerová, 18 osob ve 4 rodinách. Většina z nich včetně starších dětí byla zaměstnaná ve zdejších textilních továrnách, ve stájích měli dle záznamů jen mladou krávu a 3 kuřata (SOKA Jindřichův Hradec, sčítání lidu 1910, obec Hůrky, inv. č. 2146, dig. sn. 69–73).

Zatímco všechny zdi v přízemí jsou zděné z kamene (cihelny jsou jen záklenky a většina kleneb), patro je již kompletně cihelné.

Pro tento dům se zachovala starší fotografie z počátku 20. století na pozadí zobrazení nájemné rodiny obývající dům. Je zde patrný ještě klasicistní vzhled průčelí domu z posledních úprav z 30. let 19. století. Vedle členění fasády s patrovou římsou zde ještě byla vnější otočná žaluziová okna do kamenných rámců před jednoduchými vnitřními okny pak postupně nahrazovaná vnějšími okny. Vjezdová vrata byla ještě původní s plochým rámovým pokryvem s paprskovým členěním v oblouku, podobně byla provedena i vstupní branka (**obr. 30**).

▲ *Obr. 30 : Pohled na dům No. 33 / dnes čp.18 ještě s původní úpravou otvorů s žaluziemi, vjezdu a vstupu do dvora z počátku 20. století (ze sbírek S. Kočího z Hůrek)*

Kamenná ostění včetně ozdob a soklů se zde běžně bílila vápnem spolu s římsami a nárožními pilastry, což vytvářelo barevný kontrast hrubozrně omítky stěn ze žlutě okrového písku ze zdejší tzv. landštejské žuly, která se již dále nebarvila.

Zobrazení původních vjezdů se zachovalo už pouze u domů No. 52 (čp. 5) anebo No. 24 (čp. 23)⁵⁷ (**obr. 31**).

Dům No. 55 (dnes čp. 1 a 2) – později rozdělený s doplněním dalšího No. 56) byl postaven jako novostavba po zboření menšího domu (viditelný na mapě stabilního katastru, podle plánu Franze Schneidera z roku 1839 pro podnikatele Heinricha Pötsche (a současně starosty Hůrek v letech 1838–1840⁵⁸).

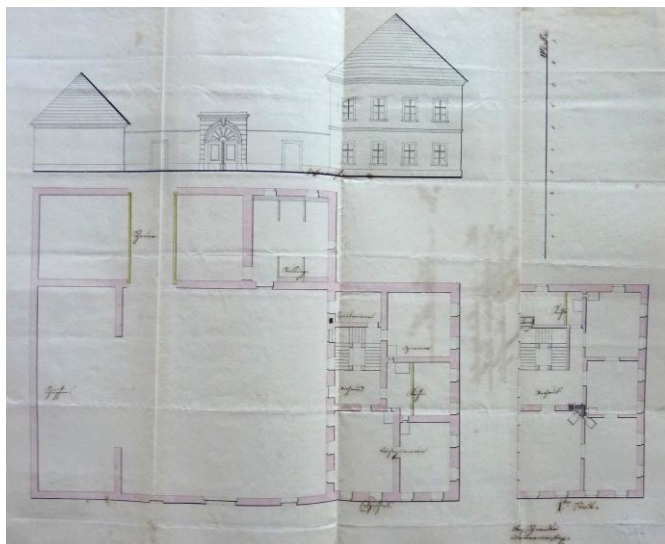
▲ *Obr. 31 : Nahoře původní tvar vrat vjezdu do domu No. 24 / dnes čp. 23 a dole vlevo vjezd s bránou dle fotografie z r.1909 a vpravo kresba z r.1937 do domu No. 52 / dnes čp. 5 (citace v pozn. 59).*

Byl navržen jako trojdílná usedlost vpravo s patrovou obytnou částí a vlevo s velkou kolnou, na kterou kolmo navazovala průjezdná stodola s perny na stranách a stáje pro šest tažných zvířat⁵⁹ (**obr. 32**). Skutečné provedení od návrhu je jen málo odlišné. V přízemí obytné části jsou tři velké prostory světnic a dílny doplněné rozměrnou černou kuchyní s odděleným dýmným prostorem sníženým dřevěným trámem. Velké prostory jsou klenuté neckovými klenbami, u komory a kuchyně jsou použity valené a pruské klenby. Za honosným tříramenným schodištěm se zrcadlem s průběžnými rohovými sloupky je malá spížní komora. Patro je plně obytné se čtyřmi vytápěnými světnicemi, menší černou kuchyní podobně jako v přízemí s odděleným dýmným prostorem a se suchým záchodem na podestě schodiště. Stropy jsou povalové s omítaným podhledem s fabionem. V průčelí jsou detailně vykreslena okna obytné části dělená v horní třetině výšky poutcem na horní

⁵⁷ U No. 24 (čp. 23) foto z kroniky Hůrek (SOkA J. Hradec, AO Hůrky, Pamětní kniha z let 1945–1991, s. ? – kniha je kvůli ochraně osobních dat od května 2018 nedostupná) z r. 1975 a u No. 52 (čp. 5) detail z pohlednice z r. 1909 (SOkA J. Hradec, digit. archiv pohlednic) a kresba (Publikace ke 300 letům Hůrek z roku 1937, s. 39)

⁵⁸ Heinrich Pötsch byl jako obchodník často na cestách a v roce 1840 se úřadu vzdal, ale ještě pro Hůrky vymohl u císaře Ferdinanda Dobrotivého v r. 1841 povolení k pořádání dvou výročních trhů (Publikace ke 300 letům Hůrek z roku 1937, s. 37 a s. 51).

⁵⁹ SOA Třeboň, odd. Jindřichův Hradec, fond Vs Nová Bystřice, kart. 24, fol. 454.

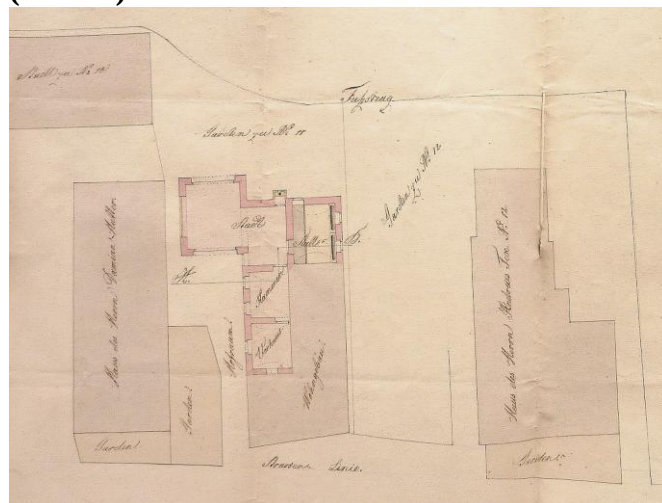
Obr. 32: Plán na novostavbu domu No. 55 / dnes čp. 1 a 2 z roku 1839 od F. Schneidera (citace v pozn. 49) a srovnání s pohledem z roku 1940 (ze sbírek S. Kočího z Hůrek)

a dolní otvíravá křídla osazená za masivní kamenné ostění přes celou hloubku špalety, tj. 25 cm. To mělo jako u všech těchto patrových domů v Hůrkách ve vnějším líci drážku pro rám, do kterého se osazovaly nejprve žaluzie (viz foto domu No. 33 (čp. 18) na obr.30, později další křídla otvíravá ven, nejprve čtyřtabulková, později s upravenou horní čtvrtinou na vyklápěcí otočnými pákami společně s horním vnitřním křídlem.

K textilnímu podnikání až do druhé poloviny 19. století sloužily z přestavěných patrových domů především domy No. 40 (čp. 16 – tkalcovna Pötschů, později Koschier), No. 24 (čp. 23 – tkalcovna Mathiase Welta, později rodiny Pötschů a po roce 1903 tkalcovna Koschier), No. 55 a 56 (čp. 1 a 2 – po roce 1837 Fridrich Pötsch, od roku 1903 jako rozšířená mechanická tkalcovna Josefa Hollingera), No. 52 (čp. 5 – od roku 1838 barvírna Josefa Pötsche). Tyto hlavní provozy doplnila už jen od roku 1897 nová továrna Josefa Westhaussera z Vídně postavená na místě přízemního domu No. 57 (čp. 54). V No.17 (dnes čp. 29) bylo od poloviny 18. století pekařství

(rodina Brandů, dům po nich nese název „Broutn“) a později od konce 19. století fungoval jako hostinec rodiny Neubauerů.⁶⁰

O dřívějším využití rovněž patrového domu No. 10 (dnes čp. 35; měl název „Gloser“) u křižovatky hlavní komunikace Hůrek s cestou k nádraží a bývalou cestou na Dobrou Vodu nemáme bližší informace. Od roku 1796 byl majitelem Wenzel Hutter, obchodník s krajkami, který byl v letech 1827–1830 také starostou Hůrek. Jeho syn Damian Hutter vlastnil dům od roku 1836 přistavěl k domu v roce 1838 stáje a stodolu⁶¹ a patrně při tom ještě zvýšil dům o patro, pokud už nebylo realizováno před touto dostavbou. Na situaci přístavby stáji u vedlejšího domu No. 11 (dnes čp. 34) už je dům No. 10 znázorněn v dnešní půdorysné podobě a pravděpodobně už i s patrem⁶² (obr. 33).

Obr. 33 : Situace pro dostavbu domu No. 11 / dnes čp. 34 zachycující i velikost sousedních domů No.10/ dnes čp. 35 a No.12 / dnes čp. 33 z roku 1844 (citace v pozn. 64).

Většina nástaveb patrových domů příslušníků významných rodů dle dostupných plánů a záznamů proběhla do roku 1840.

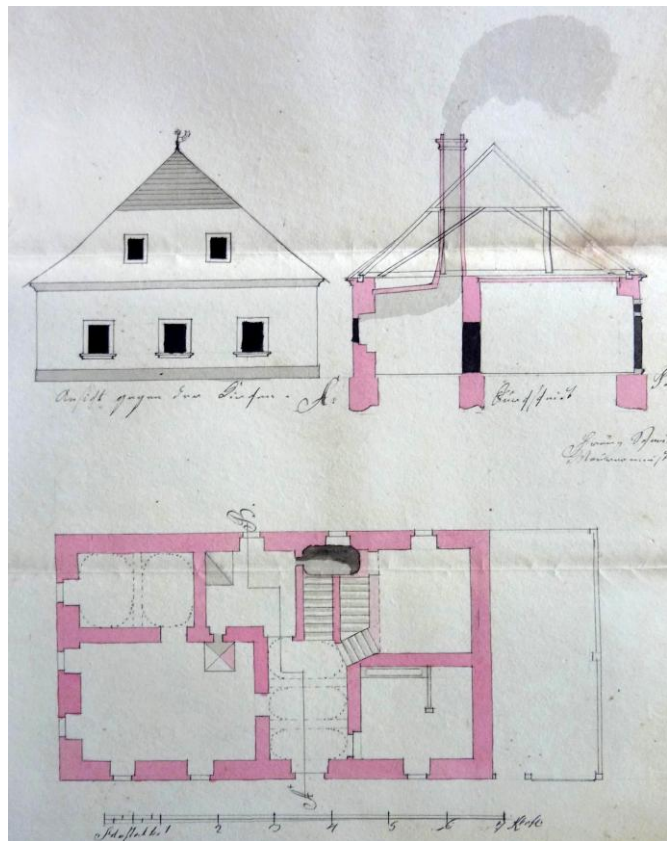
Jedním z přízemních domů, který se zachoval z období stavební aktivity 20. až 40. let 19. století téměř bez pozdějších úprav, je novostavba na místě staršího domu No. 53 (dnes čp. 4) z roku 1842 podle plánu Franze Schneidera pro kameníka Josefa Poigera (obr. 34). Dům má trojdílnou dvoutraktovou dispozici. Vedle světnice s neckovou klenbou s výsečemi je komora, v druhém dílu za předsíní pak černá kuchyň

⁶⁰ SOKA J. Hradec, AO Hůrky, kronika z let 1841-1938, s. 171.

⁶¹ SOA Třeboň, odd. J. Hradec, fond Vs Nová Bystřice, kart. 24, fol. 317 - plán Franze Schneidera z roku 1838.

⁶² SOA Třeboň, odd. J. Hradec, fond Vs Nová Bystřice, kart. 25, fol. 257 - plán Franze Schneidera z roku 1844.

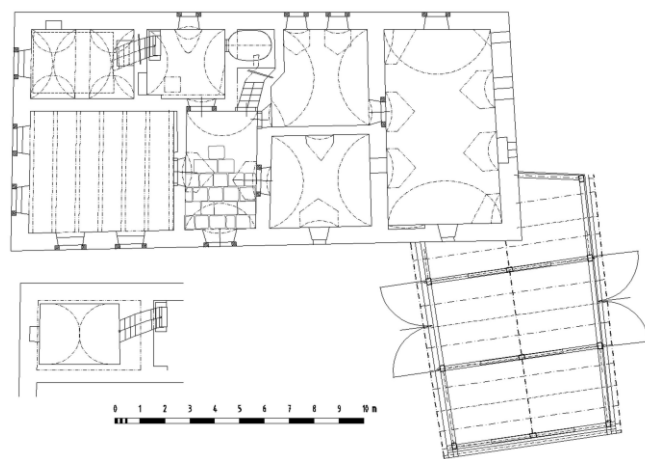
s odvodem kouře do komína (znázorněném i v řezu) a s chlebovou pecí zasunutou pod schodištěm. Závěr domu tvoří malý chlév a komora se zvýšenou podlahou nad sklepem. Dům měl navržen vzadu ještě dřevěný přístřešek patrně pro dílnu kameníka.⁶³ Trojosé průčelí do ulice s kamenným ostěním u všech oken uzavírá strmá polovalba typická pro zdejší oblast.⁶⁴

Obr. 34 : Plán na novostavbu domu No. 53 / dnes čp. 4 pro kameníka Josefa Poigera z roku 1842 (viz citace v pozn.65).

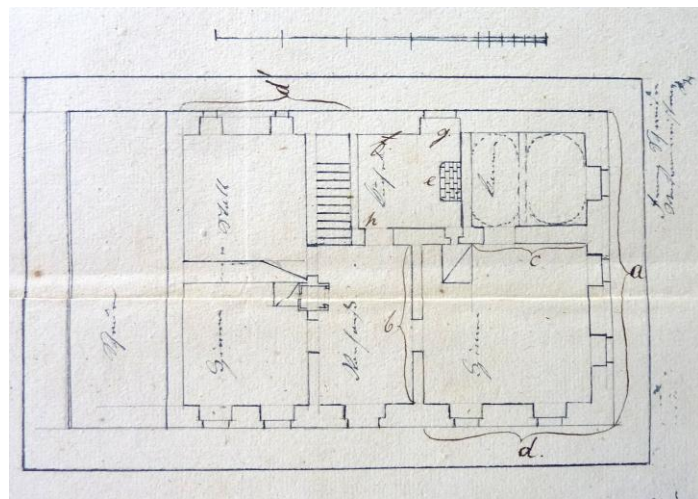
Poměrně zajímavým dokladem přestaveb z hůreckých přízemních domů je také dům No. 63 (dnes čp. 48) s kolmo přistavenou stodolou v hákovém uspořádání dvora. Z přestavby obytného domu se zachovala původní trojdílná dvoutraktová dispozice doplněná přes celou šířku domu čtvrtým dílem chléva, se zachovalou černou kuchyní s chlebovou pecí a částí kleneb zejména v boční komoře s plackovými klenbami se středním pasem s vykrajovanými motivy nebo s valenými klenbami vstupu a zadní komory s

pětibokými výsečemi (obr. 35). Vstup do domu má ostění z kamene v patní části s mělkým diamantovým motivem použitým i na dalších soklech na Hůrkách (patrně vzor na kostele sv. Jakuba Většího a vedle u domu No. 23 – čp. 24). Jsou zde i typická kamenná ostění s parapetními římsami, v půdním prostoru s dřevěnými překlady do kamenného zdiva štítu.

Obr. 35 : Dispozice přízemí domu se stodolou s No. 63 / dnes čp. 48 (kresba autor).

Podobná, jen zrcadlově obrácená dispozice, byla i u domu No. 65 (zbořen po roce 1952), jak je patrné na plánu oprav (?) vlastního domu stavitele Franze Schneidera z roku 1837⁶⁵ (obr. 36).

Obr. 36 : Plán na opravu vlastního domu zednického mistra Franze Schneidera No. 65 (dnes zbořeno) z roku 1837 (citace v pozn. 67).

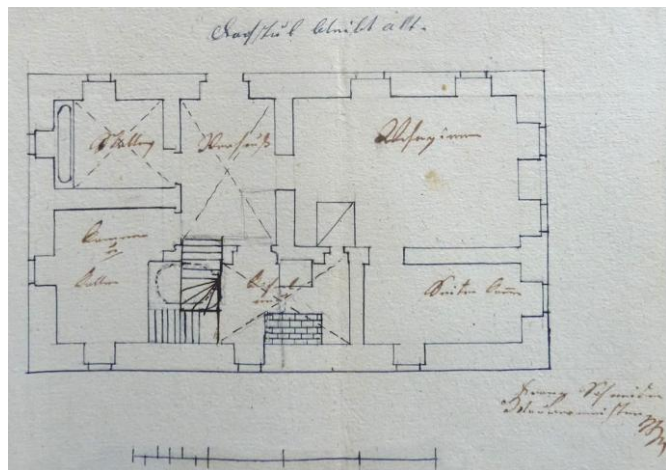
⁶³ SOA Třeboň, odd. J. Hradec, fond Vs Nová Bystřice, kart. 24, fol. 162 - plán Franze Schneidera z roku 1842.

⁶⁴ V části o architektuře a životě v domech uvádějí pamětníci z rodin odsunutých Němců, že jde o prvek používaný hlavně na domech s německými obyvateli – publikace Hospřiz, vydala Obec Hospřiz 2016 (překlad z originálu Hanse Sticha a Marianne Gessmannové, Köpferschlag in Böhmen. Erinnerungen an Daheim. Stuttgart 2014), str. 162.

⁶⁵ SOA Třeboň, odd. J. Hradec, fond Vs Nová Bystřice, kart. 23, fol. 365–369 - plán a písemnosti ke stavbě domu No. 65 (plán Franze Schneidera).

Na dům u chlívů byla vzadu napojena napříč přes nároží stodola se zachovalou zajímavou konstrukcí. Sedlová střecha s hambalky podepřenými vaznicemi na sloupcích a šikmými vzpěrami je vynesena vaznými trámy. Ty podepírají v dolní části stodoly sloupky u paty zesílené profilovanou patkou a doplněné plátovanými pásky. Pásky spolu s vazným trámem jsou okoseny se zdobným ukončením. Vrata do stodoly jsou osazena nahoře v profilovaném trámu s otvory pro točnice. Tento prvek se vyskytuje i na zděné hospodářské budově u domu No. 33 (čp. 18).

Tato trojdílná nebo čtyřdílná dvoutraktová dispozice byla oblíbená, jak je patrné na plánu novostavby domu No. 77 (zbořen po roce 1952) z roku 1837 pro tkalce Josefa Buchnera,⁶⁶ který nahradil původní dům zakreslený na mapě stabilního katastru ještě jako spalný (**obr. 37**).

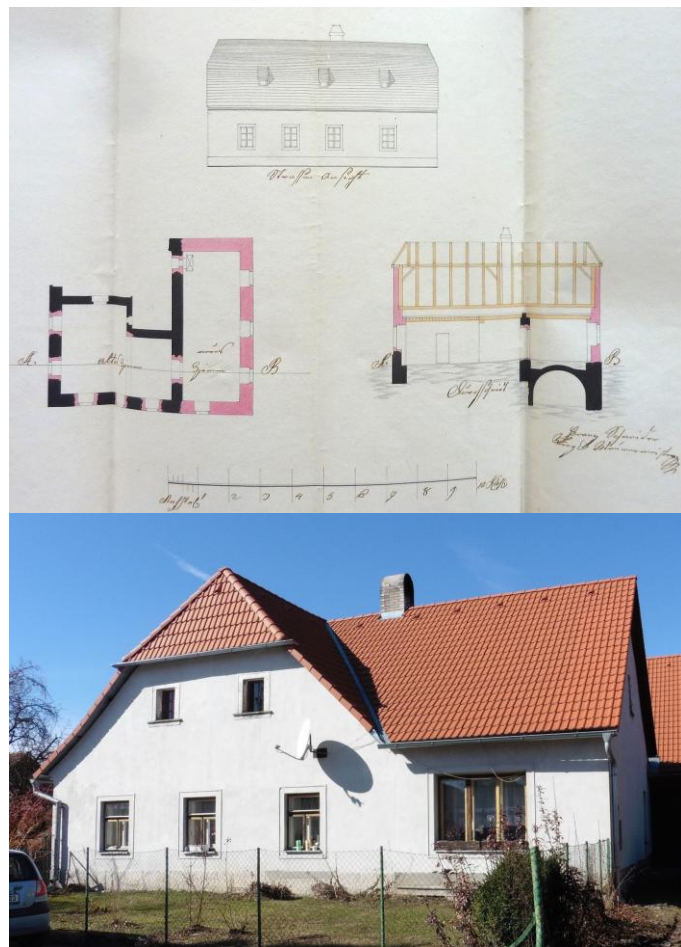

▲ Obr. 37 : Plán na novostavbu trojdílného dvoutraktového domu No. 77 (dnes zbořeno) z roku 1837 (citace v pozn. 68).

Ve vzpomínkách odsunutých obyvatel ze zdejšího regionu se uvádí, že v bočních komorách těchto malých přízemních domů většinou zaklenutých byl běžně umístěn tkalcovský stav.⁶⁷

Ne všechny plány byly realizovány podle předloženého návrhu. Plán přístavby domu No. 20 (dnes čp. 27) u kostela z roku 1837 předpokládal při rozšíření o další obytnou místnost úpravu na čtyřosé průčelí s okapovou orientací k ulici,⁶⁸ ke které nakonec došlo jen částečně a původní štít

s polovalbou a trojosým členěním v části průčelí zůstal zachován (**obr. 38**).

▲ Obr. 38 : Plán na rozšíření obytné části domu No.20 /dnes čp.27 se změnou vzhledu průčelí z roku 1847 a jeho konečná podoba (citace v pozn. 70, souč. foto autor 2018)

Postupný úpadek od 2. poloviny 19. století až do současnosti

Období největšího rozvoje Hůrek spojené právě s rozvojem textilní výroby trvalo až do 60. let 19. století, kdy velcí textilní podnikatelé své firmy a provozy převedli do nově vybudovaných továrních objektů v nedaleké Nové Bystřici. Od té doby vývoj Hůrek již začal stagnovat a později s odlivem obyvatel za prací i lepšími podmínkami nastal postupný úpadek.

Částečné oživení přišlo už jen na přelomu 19. a 20. století s nově zřízenými tkalcovnami novými majiteli většinou v původních textilních domech (dnešní čp. 1 a 2, 16 a čp. 23) a také výstavbou jediné nové patrové budovy s tkalcovskými dílnami (dnešní čp. 53) po likvidaci původní přízemní usedlosti s paralelním dvorem na tomto místě s původním No. 57.

První světová válka toto přechodné oživení opět přibrzdila a další rozvoj do poloviny 20. století už stagnoval a stavebně už se Hůrky

⁶⁶ SOA Třeboň, odd. J. Hradec, Vs Nová Bystřice, kart. 23, fol. 356 – plán zednického mistra Franze Schneidera z roku 1837

⁶⁷ Hospřiz J. Hradec 2016 (překlad z originálu : Hans Sticha, Marianne Gessmann, Köpferschlager in Böhmen: Erinnerungen an Daheim. Stuttgart 2014), str.163

⁶⁸ Zednický mistr Franz Schneider - SOA Třeboň, odd. J. Hradec, Vs Nová Bystřice, kart. 25, fol. 497.

nerozvíjely. V této době proběhly jen drobné přestavby existujících domů, nově vzniklo už jen několik drobných vilek.

Po roce 1945 úpadek pokračoval daleko rychleji. Dosídlení opuštěných domů po odsunutých Němcích se nepovedlo, většina nových obyvatel si nezvykla na drsné téměř horské podmínky a na život u nově vytvořené železné opony a opět odešla. Neobydlené a chátrající domy byly od 60. let postupně zdemolovány, takže z původních 98 domů tak zůstala necelá polovina, která byla nově v roce 1975 přečíslována bez návaznosti na logiku původního tereziánského číslování. Modernizace domů ve vlastnictví tehdejších socialistických organizací v 70. a 80. letech přinesla další devastaci různými necitlivými zásahy. Některé dříve výrazné historické domy se změnily k nepoznání, došlo k nenávratnému zničení hodnotných historických prvků. Devastující byla proměna na byty u bývalé barvírny No. 52 / čp. 5, (**obr. 39**), první textilní provozovny na rekreační středisko No. 40/ čp.16 (**obr. 40**) anebo jen necitlivá výměna oken u bývalého hotelu Neubauer No. 17 / čp. 29 (**obr. 41**).

▲ Obr. 39 : Podoba domu No. 52 /dnes čp.5 těsně před „modernizací“ v roce 1975 a po ní (foto z kroniky Hůrek po roce 1945 a autor 2017).

Obr. 41 : Srovnání podoby patrového domu No.17 / dnes čp. 29 , na počátku 20. století na pohlednici (hostinec Neubauer od konce 19. století) a dnes (foto autor 2018).

▲ Obr. 40 : Jižní pohled na dům No. 40 / dnes čp. 16 před rekonstrukcí a po dokončení přestavby na rekreační středisko v 80. letech (ze sbírek rod.Vertelmanů z Hůrek).

Obsah tohoto článku byl prezentován jako příspěvek na konferenci Dějiny staveb 2018 v Centru stavebního dědictví NTM v Plasích v březnu 2018 a následně vyšel jako součást sborníku z této konference 2018.

Hürky bei Nová Bystřice (Adamsfreiheit) – zuerst ein Bergbauflecken, dann ein Textilstädtchen und schließlich nur ein Dorf

Jiří Dluhoš

Hürky bei Nová Bystřice, gegründet als Adamsfreiheit (Bez. Jindřichův Hradec), ist heute ein verschlafenes Dorf ohne jegliche Gemeinschaftsanlagen und seit den 1990ern auch ohne das eigene Gemeindeamt. Die auffallenden, ziemlich oft einstöckigen Häuser, die sich von anderen Häusern im Dorf und in der Umgebung unterscheiden, erinnern an den einstigen Ruhm der früheren Zeiten. Gegründet wurde die Gemeinde Hürky verhältnismäßig spät, erst im Jahre 1637 und gleich mit den Rechten einer Minderstadt, um hier fremde Bergleute anzusiedeln und die im vorhergegangenen Jahrhundert stillgelegte Bergbautätigkeit wiederherzustellen. Infolge schlechter Bedingungen ging der Bergbau allerdings nieder und erst in der 2. Hälfte des 18. Jahrhunderts dank der Entwicklung der Spitzenindustrie überwinden die Bewohner die schweren Zeiten. Seit den 20er Jahren des 19. Jahrhunderts folgte darauf sehr schnelle Entwicklung der Textilproduktion, die nach Hürky Wohlstand und damit verbundenen Aufschwung der Bautätigkeit brachte. Die meisten hiesigen Häuser wurden umgestaltet und manche auch aufgestockt, was ihnen ihr charakteristisches Aussehen verlieh. Der Beitrag befasst sich mit der allgemeinen stadtplanerischen Entwicklung des neu gegründeten Städtchens, das nach 300 Jahren des Fortkommens einen Niedergang in der 2. Hälfte des 20. Jahrhunderts erlebte, der mit rasanten Demolierungen infolge der Aussiedlung der ursprünglichen Bewohner und des nahen Eisernen Vorhangs verbunden war. Zugleich behandelt der Aufsatz ziemlich ausführlich einige für die einzelnen Entwicklungsstadien typische Häuser und einen erhaltenen Satz von Umbauplänen aus der 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Hürky (Bez. Jindřichův Hradec). Erste Eintragung vom 17. Januar 1637 unter Nr. 1 im Grundbuch, wo Georg Otto von Senotín ein Haus einträgt, das seit 1771 unter Nr. 59 geführt und nach 1952 niedergerissen wurde (SOA [Staatliches Regionalarchiv] Třeboň, Abteilung Jindřichův Hradec, Bestand Vs [Großgrundbesitz] Nová Bystřice – Grundbuch 5, S. 8).

Abb. 2: Hürky (Bez. Jindřichův Hradec). Gründungsurkunde des Städtchens Hürky – Adamsfreiheit vom 10. Mai 1637 (SOKA [Staatliches Bezirksarchiv] Jindřichův Hradec, Bestand AO Hürky, Urkunde Nr. 1).

Abb. 3: Hürky (Bez. Jindřichův Hradec). Grenzstein von Hürky aus dem Jahre 1638, gefunden zufällig auf einem Feld im Mai 2018 (Aufnahme Verfasser 2018).

Abb. 4: Hürky (Bez. Jindřichův Hradec). Modell des Aussehens des Städtchens Hürky im Jahre 1637, Arbeit der Schüler und eines Lehrers aus dem Jahre 1937, mit ergänzten ursprünglichen und gegenwärtigen Konskriptionsnummern (Zitat in der Fußnote 5, ergänzt vom Verfasser 2018).

Abb. 5: Hürky (Bez. Jindřichův Hradec). Beispiel aus der Übersicht der Hausbesitzer nach einzelnen Konskriptionsnummern, hier vor das Haus Nr. 59 (genannt „Tunko“), niedergerissen nach 1952 (Zitat in der Fußnote 5, S. 251).

Abb. 6: Hürky (Bez. Jindřichův Hradec). Karte mit abgesonderten Aufbauetappen der Häuser; mit Farbenunterschieden ist die ursprüngliche und wenig lesbare Schraffur vervollständigt (Zitat in der Fußnote 7, S. 44, Zeichnung Oberlehrer A. Maurer, farbige Ergänzung Verfasser 2018).

Abb. 7: Hürky (Bez. Jindřichův Hradec). Veranschaulichung von Grubenhalden auf einer Indikationsskizze des stabilen Katasters aus dem Jahre 1828 (archivnimapy.cuzk.cz – Kataster Hürky).

Abb. 8: Hürky (Bez. Jindřichův Hradec). Stuckverzierung mit einer Jahreszahl an der Stirnseite des Hauses Nr. 2 – heute Konskr.-Nr. 39 aus dem Jahre 1728 (Aufnahme Verfasser 2017).

Abb. 9: Hürky (Bez. Jindřichův Hradec). Jahreszahlen aus dem 18. Jahrhundert am Sturzstein des Eingangs des Hauses Nr. 15 – Konskr.-Nr. 31 und auf dem nachträglich verwendeten Gewände des Hauses Nr. 44 – nach 1976 größtenteils niedergerissen (Aufnahme Verfasser 2018).

Abb. 10: Hürky (Bez. Jindřichův Hradec). Jahreszahlen, ausgeißelt an Säulen des Dachstuhls des Wohnhauses und der Scheune bei der Nr. 30 – heute Konskr.-Nr. 19 (Aufnahme Verfasser 2017).

Abb. 11: Hürky (Bez. Jindřichův Hradec). Plan des Neubaus des Hauses Nr. 47 (niedergerissen nach 1952) aus dem Jahre 1846; eingezeichnet ist hier das ursprüngliche Holzhaus mit ausgemauelter Küche und mit Backofen (Zitat in der Fußnote 23).

Abb. 12: Hürky (Bez. Jindřichův Hradec). Plan der Umgestaltung des hölzernen Wohnraums des Hauses Nr. 5 (Konskr.-Nr. 36) aus dem Jahre 1849, mit eingezeichneter ursprünglicher Disposition (Zitat in der Fußnote 24).

Abb. 13: Hürky (Bez. Jindřichův Hradec). Plan der Umgestaltung des Hauses Nr. 41, ergänzt um die Nr. 86 aus dem Jahre 1844 nach einem vorhergegangenen Brand (neuer Teil noch gelb); eingezeichnet ist hier die ursprüngliche Form des Anwesens (Zitat in der Fußnote 36).

Abb. 14: Hürky (Bez. Jindřichův Hradec). Ansicht des seit 1637 bestehenden historischen Anwesens Nr. 80 auf dem Feld, niedergerissen nach einem Brand (Aufnahme aus den 40er Jahren des 20. Jahrhunderts, aus den Sammlungen von S. Kočí aus Hürky).

Abb. 15: Hürky (Bez. Jindřichův Hradec). Grundriss des gegenwärtigen Erdgeschosses des Hauses Nr. 29 (heute Konskr.-Nr. 19) und Schnitt durch den Mansardendachstuhl (Zeichnung Verfasser 2018).

Abb. 16: Hürky (Bez. Jindřichův Hradec). Plan des Zubaus eines Geschäftes zum ursprünglichen dreiteiligen Haus Nr. 29 (heute Konskr.-Nr. 19) und gegenwärtiger Zustand der Stirnseite mit dem sichtbaren vermauerten Eingang des Geschäftes (Zitat in der Fußnote 30, Aufnahme Verfasser 2018).

Abb. 17: Hürky (Bez. Jindřichův Hradec). Plan der Umgestaltung des Vorderteils des gemauerten Hauses Nr. 75 (niedergerissen nach 1952) aus dem Jahre 1838 (Zitat in der Fußnote 35).

Abb. 18: Hürky (Bez. Jindřichův Hradec). Rekonstruktion des Aussehens des Hauses Nr. 40 (Konskr.-Nr. 16) in den 30er Jahren des 20. Jahrhunderts (Zeichnung Verfasser nach Aufnahmen aus den Sammlungen von T. Vertelmann aus Hürky).

Abb. 19: Hürky (Bez. Jindřichův Hradec). Detaillierte Ansicht der klassizistischen Tür des Seiteneingangs des Hauses Nr. 40 (Konskr.-Nr. 16) aus dem Jahre 1976 vor deren Vernichtung bei der Rekonstruktion (Aufnahme aus der Sammlung von T. Vertelmann aus Hürky).

Abb. 20: Hürky (Bez. Jindřichův Hradec). Haus Nr. 44 kurz vor der Demolierung des Wohngebäudes im Jahre 1976 (Aufnahme aus der Sammlung von T. Vertelmann aus Hürky).

Abb. 21: Hürky (Bez. Jindřichův Hradec). Plan der Anpassung des Hauses Nr. 9 (niedergerissen nach 1952) durch Erweiterung um ein Wohnzimmer in der Vorderseite aus dem Jahre 1837, vor der späteren Rekonstruktion und Umwandlung zum Gasthaus (Zitat in der Fußnote 46).

Abb. 22: Hürky (Bez. Jindřichův Hradec). Oben: Ansicht des einstöckigen Hauses Nr. 9 aus den 40er Jahren des 20. Jahrhunderts – Stippls Gasthaus, unten: sein Äußere auf einer Ansichtskarte aus dem Anfang des 20. Jahrhunderts (aus Sammlungen von S. Kočí aus Hürky).

Abb. 23: Hůrky (Bez. Jindřichův Hradec). Stirnseite des dreiteiligen Anwesens des Hauses Nr. 54 (heute Konstr.-Nr. 3) mit einem einstöckigen Wohngebäude und einem erdgeschossigen Wirtschaftsteil, der mit der Einfahrt durch eine Mauer verbunden ist, angepasst im Jahre 1824 und nach einem Brand im Jahre 1900 (Aufnahme Verfasser 2017).

Abb. 24: Hůrky (Bez. Jindřichův Hradec). Links: Grundriss des Erdgeschosses des Hauses Nr. 24 (heute Konstr.-Nr. 23) nach der Umgestaltung im Jahre 1829 auf einem Plan der späteren Anbauten von Werkstätten aus dem Jahre 1853, rechts: Ansicht des gegenwärtigen Zustands der Stirnseite (Zitat in der Fußnote 51, Aufnahme Verfasser 2018).

Abb. 25: Hůrky (Bez. Jindřichův Hradec). Plan der Umgestaltung des Hauses Nr. 52 (heute Konstr.-Nr. 5) zu einem einstöckigen traufseitigen Gebäude. Schwarz – ursprünglicher Zustand vor 1836 (dabei wurde vermutlich der erste Teil bei der Straße mit hölzernen Stuben abgetragen), Umrisse ohne Schraffur – erste Umgestaltung aus dem Jahre 1836, schraffierte Anlagen – zweite Umgestaltung aus dem Jahre 1842, punktiert – Marställe, abgetragen bei der Umgestaltung im Jahre 1842 (Zitat in der Fußnote 54 und 55, umgezeichnet im metrischen Maßstab vom Verfasser 2018).

Abb. 26: Hůrky (Bez. Jindřichův Hradec). Ansicht der Stirnseite eines Hauses etwa aus dem Jahre 1909, das bis zur radikalen Umgestaltung im Jahre 1975 erhalten blieb (Ansichtskarte aus den Sammlungen von V. Sotona).

Abb. 27: Hůrky (Bez. Jindřichův Hradec). Plan der zweiten Umgestaltung des Hauses Nr. 52 (heute Konstr.-Nr. 5) aus dem Jahre 1842, mit erweiterten Färberbetriebsstätten und Wirtschaftsräumen (SOA Třeboň, Abteilung Jindřichův Hradec, Bestand Vs Nová Bystřice, Kart. 24, Fol. 159).

Abb. 28: Hůrky (Bez. Jindřichův Hradec). Plan des Zubaus einer Färberwerkstatt aus dem Jahre 1846 (Zitat in der Fußnote 56).

Abb. 29: Hůrky (Bez. Jindřichův Hradec). Disposition des Erdgeschosses des Hauses Nr. 33 (heute Konstr.-Nr. 18) nach Anpassungen und Aufstockung im Jahre 1839 (Zeichnung Verfasser 2018).

Abb. 30: Hůrky (Bez. Jindřichův Hradec). Ansicht des Hauses Nr. 33 (heute Konstr.-Nr. 18) noch mit ursprünglich angepassten Öffnungen mit Jalousien und mit Einfahrt und Eingang des Hofes aus dem Anfang des 20. Jahrhunderts (aus den Sammlungen von S. Kočí aus Hůrky).

Abb. 31: Hůrky (Bez. Jindřichův Hradec). Links: ursprüngliche Form des Einfahrtstors des Hauses Nr. 24 (heute Konstr.-Nr. 23) aus dem Jahre 1975, in der Mitte: Detail der Einfahrt des Hauses Nr. 52 (heute Konstr.-Nr. 5) auf einer Aufnahme aus dem Jahre 1909, rechts: dasselbe auf einer Zeichnung aus dem Jahre 1937 (Zitat in der Fußnote 59).

Abb. 32: Hůrky (Bez. Jindřichův Hradec). Plan des Neubaus des Hauses Nr. 55 (heute Konstr.-Nr. 1 und 2) aus dem Jahre 1839 von F. Schneider und Vergleichung mit einer Ansicht aus dem Jahre 1940 (SOA Třeboň, Abteilung Jindřichův Hradec, Bestand Vs Nová Bystřice, Kart. 24, Fol. 454; Sammlung von S. Kočí aus Hůrky).

Abb. 33: Hůrky (Bez. Jindřichův Hradec). Situation für die Fertigstellung des Hauses Nr. 11 (heute Konstr.-Nr. 34) aus dem Jahre 1844, die auch die Größe der benachbarten Häuser Nr. 10 (heute Konstr.-Nr. 35) und Nr. 12 – heute Konstr.-Nr. 33 (Zitat in der Fußnote 64).

Abb. 34: Hůrky (Bez. Jindřichův Hradec). Plan des Neubaus des Hauses Nr. 53 (heute Konstr.-Nr. 4) für den Steinmetz Poiger aus dem Jahre 1842 (Zitat in der Fußnote 65).

Abb. 35: Hůrky (Bez. Jindřichův Hradec). Disposition des Erdgeschosses des Hauses mit einer Scheune Nr. 63 – heute Konstr.-Nr. 48 (Zeichnung Verfasser 2018).

Abb. 36: Hůrky (Bez. Jindřichův Hradec). Plan der Reparatur des eigenen Hauses des Maurermeisters Franz Schneider Nr. 65 (heute niedrigerissen) aus dem Jahre 1837 (Zitat in der Fußnote 67).

Abb. 37: Hůrky (Bez. Jindřichův Hradec). Plan des Neubaus des dreiteiligen Hauses Nr. 77 mit zwei Trakten aus dem Jahre 1837 (Zitat in der Fußnote 68).

Abb. 38: Hůrky (Bez. Jindřichův Hradec). Plan der Erweiterung des Wohnraums des Hauses Nr. 20 (heute Konstr.-Nr. 27) mit geändertem Aussehen der Stirnseite aus dem Jahre 1847 und sein endgültiges Aussehen (Zitat in der Fußnote 70, Aufnahme Verfasser 2018).

Abb. 39: Hůrky (Bez. Jindřichův Hradec). Äußere des Hauses Nr. 52 (heute Konstr.-Nr. 5) unmittelbar vor der „Modernisierung“ im Jahre 1975 und danach (Aufnahme aus der Chronik von Hůrky nach 1945 und Verfasser 2017).

Abb. 40: Hůrky (Bez. Jindřichův Hradec). Südansicht des Hauses Nr. 40 (heute Konstr.-Nr. 16) vor der Rekonstruktion und nach der fertiggestellten Umgestaltung zu einem Erholungszentrum in den 80er Jahren (aus den Sammlungen von T. Vertelman aus Hůrky).

Abb. 41: Hůrky (Bez. Jindřichův Hradec). Vergleichung des Aussehens des einstöckigen Hauses Nr. 17 (Gasthaus Neubauer seit dem Ende des 19. Jahrhunderts, heute Konstr.-Nr. 29) am Anfang des 20. Jahrhunderts und heute (Ansichtskarte aus dem Jahre 1910 aus der Sammlung von V. Sotona, auch im Digitalarchiv der Ansichtskarten von SOA Třeboň, Aufnahme Verfasser 2018).

(Übersetzung K. Matásek)